

**18. YÜZYILDAN 20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE
KADAR KYZIKOS KENTİNİ ZİYARET EDEN
İNGİLİZ SEYYAHLAR**

Ahmet TERCANLIOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN
2013
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Ahmet TERCANLIOĞLU

**18. YÜZYILDAN 20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE KADAR
KYZİKOS KENTİNİ ZİYARET EDEN İNGİLİZ SEYYAHLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN**

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

23/01/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " 18. YÜZYILDAN 20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE KADAR KYZIKOS KENTİNİ ZİYARET EDEN İNGİLİZ SEYYAHLAR " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[23. 01. 2013]

Ahmet
TERCANLIOĞLU

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN danışmanlığında, Ahmet TERCANLIOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 23 / 01 / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Haldun ÖZKAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Korkmaz Meral

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
HARİTALAR DİZİNİ	VI
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX

GİRİŞ

I. KYZİKOS ANTİK KENTİNİN COĞRAFİ KONUMU.....	1
II. KYZİKOS ANTİK KENTİNİN TARİHİ COĞRAFYASI.....	2
III. AMAÇ KAPSAM VE YÖNTEM.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYAH VE SEYAHATNAME

1.1. ANADOLU VE SEYYAHLAR.....	4
1.2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DOLAŞIM İZİNLERİ.....	4
1.3. SEYYAHLAR VE ARKEOLOJİ	5
1.4. SEYAHATNAMELER, DOĞU ARAŞTIRMALARI VE ORYANTALİZM.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYIL SEYYAHLARI

2.1. RICHARD POCOCKE	7
----------------------------	---

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL SEYYAHLARI

3.1. WILLIAM TURNER.....	11
3.2. F.W.GREY.....	12
3.3. WILLIAM JOHN HAMILTON.....	14
3.4. CHARLES MAC FARLANE.....	17

3.5. E. LEAHY	18
3.6. HUBERT EDWARD HENRY JERNINGHAM	19
3.7. ANNIE BRASSEY	19

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ

4.1. ROBERT DE RUSTAFJAELL	22
4.2. FREDERICK WILLIAM HASLUCK.....	31

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

5.1. GÜNÜMÜZ ARAŞTIRMALARI İLE SEYYAHLARIN ÇALIŞMALARI ÜZERİNE KISA BİR BAKIŞ	36
SONUÇ.....	39
KAYNAKÇA	40
ÖZGEÇMİŞ.....	43

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****18. YÜZYILDAN 20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE KADAR KYZİKOS
KENTİNİ ZİYARET EDEN İNGİLİZ SEYYAHLAR****Ahmet TERCANLIOĞLU****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN****2013, 43 sayfa****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Nurettin Koçhan (Danışman)****Prof. Dr. Haldun ÖZKAN****Yrd. Doç. Dr. Korkmaz MERAL**

Güney Marmara bölgesinde antik Mysia sınırları içerisinde bulunan Kyzikos kenti, tarihi boyunca hem siyasi hem de ekonomik yönden önemli bir merkez olmayı başarmıştır. Bu başarının sağlanmasında Kyzikos kentinin jeopolitik önemi yadsınamaz.

Ekonomik ve siyasi yönden güçlü bir yapıya sahip olan Kyzikos kenti bu gücünü mimari eserlere de yansıtmıştır. Şehirde dünyanın önemli tapınaklarından birisi olan ve Roma dönemine tarihlenen Kyzikos Hadrian Tapınağı'nın yanı sıra birçok önemli savunma sistemleri ve farklı amaçlarla yapılmış mimari eserler bulunmaktadır. Mimari kalıntıların çokluğu bölgeyi her zaman görülmeye değer kılmıştır. Özellikle 14. yy'dan itibaren artan bir ilgi ile günümüze kadar birçok kişi farklı amaçlarla da olsa Kyzikos kentini ziyaret etmiştir. Kyzikos kenti özellikler 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ki düşünsel değişimin etkisini artırması ve antik tarihe merakın iyice artmasıyla seyyahların uğrak yeri olmuştur. Bu seyyahlar İngiltere ve Fransa başta olmak üzere birçok ülkeden geldiler. Anadolu'ya gelen seyyahlardan bazıları Kyzikos kentini de ziyaret etmiştir. Bu seyyahlar kentteki yapılar hakkında gördüklerini anlatmışlardır.

İngiliz seyyahların Kyzikos kentinin mimari kalıntıları hakkında anlattıkları genel olarak sur duvarları, Hadrian Tapınağı, amfiteatr, tiyatro gibi büyük yapılarıdır. Bu yapıların konumları, amaçları, işlevleri ve bazen de ölçüleri verilmiştir. Antik kent kalıntılarının hakkındaki bu dönem bilgileri, günümüz araştırmalarına ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kyzikos, Seyyah, Seyahatname

ABSTRACT
MASTER THESIS
FROM 18th CENTURY UNTIL THE FIRST QUARTER OF 20th
CENTURY COMING TO THE CITY OF CYZICUS BRITISH TRAVELERS

Ahmet TERCANLIOĞLU

Advisor : Assist. Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN

2013, 43 pages

Jury: Assist. Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN (Advisor)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN
Assist. Prof. Dr. Korkmaz MERAL

Located within the boundaries of the ancient Mysia, Cyzicus city of the South Marmara region, both politically and economically throughout its history has become an important center. Geopolitical importance of the city of Cyzicus in ensuring this success is undeniable.

Economic and political power of the powerful, which has a structure of this architectural monuments in the city of Cyzicus reflected. Which is one of the world's major temples in the city, dating to the Roman period, as well as the Temple of Hadrian Kyzikos many important architectural works of defense systems and are made for different purposes. Architectural remains always worth a visit made multiplicity region. Especially 14 century to the present day with an increasing interest from many people visited the city of Cyzicus, although for different purposes. The city features Kyzikos 18 century in Europe, and to increase the impact of the change in the intellectual curiosity of ancient history has been well frequented by travelers are increasing. These travelers came from many countries, especially Britain and France. Some of the travelers from Anatolia also visited the city of Cyzicus. This is seen on the buildings in the city told the travelers.

British travelers are told about the architectural remains of the city of Cyzicus in general, walls, Hadrian Temple, amphitheater, theater, large buildings. Positions of these structures, objectives, functions, and sometimes given dimensions. View of the ruins of the ancient city during this period, will shed light on today's research.

Key Words: Cyzicus, travelers, travelbook

KISALTMALAR

C.	: Cilt
km	: Kilometre
m	: metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
vb.	: ve benzeri
Vol.	: Volume

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 2.1.	R. Pococke'nin Marmara Kıyıları Haritası	7
Harita 2.2.	R. Pococke'nin Kyzikos Kenti Haritası	10
Harita 4.1.	R. Rustafjaell'in Kyzikos Haritası	22
Harita 4.2.	Admiralty Chart'tan Kapıdağı Yarımadası Berzah Kısmı	32
Harita 5.1.	Kyzikos Kenti Haritası (Nurettin Koçhan	38

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 4.1.	R. Rustafjaell'in Kyzikos Kenti Panoromik Fotoğrafi.....	24
Fotoğraf 4.2.	R. Rustafjaell'in Kyzikos Kenti Su Kemerli Fotoğrafi	26
Fotoğraf 4.3.	R. Rustafjaell'in Kyzikos Kenti Kulelerinden Batı Kısımındaki Kule	27
Fotoğraf 4.4.	R. Rustafjaell'in Hadrian Tapınağı Fotoğrafi	28
Fotoğraf 4.5.	R. Rustafjaell'in Amfiteatr Fotoğrafi Kuzey-Batı Doğrultusunda.....	29
Fotoğraf 4.6.	R. Rustafjaell'in Amfiteatr Fotoğrafi	30
Fotoğraf 4.7.	F. W. Hasluck'un Altıgen Kule Fotoğrafi.....	34

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 3.1. Amfiteatr Çizimi	20
--	----

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda Batı Anadolu'nun önemli antik kentlerinden olan Kyzikos kentine 18. yüzyıldan 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar gelen İngiliz seyyahların kent ile ilgili gözlemleri aktarılmıştır. Bu seyyahların kentte ki tarihi kalıntılar hakkındaki verdikleri bilgiler, yaptıkları yorumlar ve tarihi kalıntıların ölçümleri verilmiştir.

Bu çalışmamda yardımlarından dolayı Değerli Hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN'a ve bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Korkmaz MERAL'a minnet borçluyum. Ayrıca çalışmalarım sırasında desteğini esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Arkeoloji bölümü hocalarından Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU, Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK ve Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmalarım sırasında bana katkılarından dolayı aileme ve Seyhan ARSLAN'a teşekkür ederim.

Erzurum - 2013

Ahmet TERCANLIOĞLU

GİRİŞ

I. KYZİKOS ANTİK KENTİNİN COĞRAFI KONUMU

Kyzikos Antik Kenti Balıkesir ili, Erdek ilçesi sınırları içerisinde bulunduğu alan Kapıdağı Yarımadası'nın güney kısmında yer alır¹. Kyzikos Antik Kentinin coğrafi koordinatları yaklaşık olarak kuzey enlemi ve doğu boylamında: 40°22'20.74" K, 27°52'45.64" D; 40°22'42.73"K, 27°54'08.04" D; 40°23'06.00" K, 27°51'38.10" D; 40°24'00.19" K; 27°53'05.58" D; 40°23'26.34" K, 27°53'12" D'dır².

Kyzikos Antik Kentinin bulunduğu coğrafyanın oluşumu tartışmalara sebep olmuştur. Kapıdağı Yarımadası'nın Belkıs tombolosu olarak adlandırılan bu kısmın coğrafi oluşumunun geçirdiği coğrafi süreçler, ne şekilde oluştuğu, ada mı yoksa yarımada mı olduğu kesin bilinemiyor. Yer şekilleri bakımından, arkeolojik anlamda, bizi asıl ilgilendiren bahsi geçen alanın yerleşim alanı olarak kullanılmaya başlandıktan sonra ki durumudur. Bu tartışmalar antik çağ yazarlarından günümüz araştırmacılarına kadar bu tartışmalar devam etmektedir; burası coğrafi olarak "*Pliosen sonları-Kuaterner başlarında horst biçimi kazanan Kapıdağı kıyıya yakın bir ada iken dördüncü zaman sonu ile tarihi çağlar içinde anakaraya bağlanmıştır.*"³ Ayrıca Kapıdağı yarımadası morfolojik yönden bir kubbeye benzetilir ve yükseltileri 600-800 m arasında olan tepeler ve dik yamaçlara sahip olduğu belirtilir⁴. Doğal olarak yükseltiler konusunda farklı fikirler mevcuttur: Bu çalışmalarda ki yükseltiyle ilgili verilen rakımlar ciddi farklılıklar içermemektedir. Hatta yükseltinin 800 m'yi aştığını kabul edenler de vardır⁵.

¹ Nurettin Koçhan, *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, Renkvizyon Ofset Form Mabacılık, Bursa 2011, s. 11.

² Google Earth 6.1. 0. 5001

³ Gaye Ertin, "Kapıdağ Yarımadasının Coğrafi Etüdü", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 22, 1994, s. 283.

⁴ Noyan Hapçioğlu, "Kapıdağı Kıyılarında Jeomorfolojik Gözlemler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, 1997, s. 203.

⁵ İsa Cürebal, Alaattin Kızılçaoğlu, Abdullah Soykan, "Belkıs Tombolosunun Jeomorfolojik ve Uygulamalı Jeomorfolojik Özellikleri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), (Ocak-1998), s. 1.

II. KYZİKOS ANTİK KENTİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

Kyzikos Antik kentinin tarihi coğrafyasından bahsederken ilk önce klasik çağlarda ada mı yarımada mı olduğuna dair görüşlere değinmekte fayda var. Ada üzerine ilk tartışmanın çıkış noktalarından biri Scylax'a ait söylemlerdir. Scylax'ın yaşadığı dönem hakkında fikir birliği olmayıp, MÖ 6-4. yy ileri sürülmekte, ancak adının Herodot Tarihinde geçmesi⁶ bu tarihi 4. yy'dan önceye götürmemiz gerektiğini göstermektedir. Scylax Kyzikos'tan bir yarımada diye bahseder.⁷ MÖ 4. yüzyılda yaşamış olan Doidoros da Kyzikos'un bir yarımada olduğunu bildirmiştir.⁸ Buranın ada olduğunu belirten kişilerde mevcuttur. Apollonius Rhodius ve Lampsakoslu Anaksimenes ada olarak kabul eder⁹. Bu konu birçok antik ve günümüz yazar, gezgin, araştırmacıları tarafından işlenmiş ve halen daha işlenmeye devam etmektedir.

Bu coğrafyada ilk yerleşimleri kuran halkların kim olduğu tartışmalıdır. Genel kanı yerel halkın Pelagslı Dolionlar olduğu¹⁰ ve Thrakia'dan geldikleri yönündedir¹¹.

Kyzikos, tarihi boyunca belirli bir özerkliği olmasına rağmen; Yunan, Pers, Makedon, Roma, Doğu Roma, Arap ve Türk-İslam devletlerinin ya yönetimi altına girdi ya da bu siyasi yapılardan doğrudan etkilendi.

III. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Mysia Bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Kyzikos'a gelen İngiliz seyyahların gezilerini ele alan çalışmamızın amacı, Kyzikos kenti kalıntılarının bahsi geçen süre içerisindeki durumlarını tespit etmek ve kent hakkında çalışacak olan bilim adamlarına bir ön kaynak hazırlamaktır. Bu kenti gezen seyyahların, anlatımlarını yorumlayarak,

⁶Herodotos, *Herodotos Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, IV, 44.

⁷Jacobo Gronovio, (Ed.), *Geographica Antiqua*, 1697, s. 84.

⁸Koçhan, 15.

⁹Koçhan, 15.

¹⁰Strabon, *Coğrafya: Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 79.

¹¹Koçhan, 23; Reşit Mazhar Ertüzün, *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeoloji Üzerine Araştırmalar*, Papirüs Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., İstanbul 1998, s. 7.

günümüze gelebilen mimari kalıntılardan yola çıkarak yapıların işlevlerini yorumlayabilmektir.

Bu çalışmanın kapsamı Kyzikos kentine 18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar gelen İngiliz seyyahların kentteki kalıntılarla ilgili yazdıklarıdır. Bahsi geçen tarih itibariyle seyyahların genel siyasi konular ile güncel olaylara da değinmelerine rağmen, bu tezde sadece seyyahların Kyzikos kenti kalıntıları hakkında aktardıkları dikkate alınmıştır.

Çalışmada, öncelikle kentin konumu ve tarihi coğrafyasıyla ilgili kısa bir bilgi verilmiştir. İlk bölümde seyyahların Anadolu'ya gelişleri, izinleri, arkeoloji bağlantıları ve araştırmaları ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde gelen seyyahların kentle ilgili yaptıkları çalışmalar incelenmiştir. Son kısımda bunlarla ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYAH VE SEYAHATNAME

Seyyah kelimesi Arapça kökenli bir isim olup gezgin, turist anlamına gelmektedir¹². Seyahatname ise Arapça ve Farsça bir birleşimden oluşmuş isimdir. Seyahatname bir yazarın gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi ve izlenimleri anlattığı esere¹³ verilen addır.

1.1. ANADOLU VE SEYYAHLAR

Anadolu coğrafi konumu nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmasından dolayı seyyahlar tarafından sık sık ziyaret edilmiştir. Seyyahların ziyaretleri farklı amaçlarla gerçekleşmiştir. Özellikle Hristiyan ya da Yahudilerin kutsal yerleri ziyaret amacı ile Anadolu coğrafyasını kullanmaları, Osmanlı İmparatorluğu’nu tanıma isteği, ticaret, siyaset¹⁴ vb. unsurlar seyyahların geliş nedenlerini oluşturmuştur. Bu sebeplerin yanında Osmanlı imparatorluğu’nun özellikle 17. yy’dan sonra bilimsel davetleri de seyyahların Anadolu coğrafyasına gelmesini sağlamıştır.

Anadolu coğrafyasında ki İslam ve Hristiyanlık öncesi döneme ilgiyse daha çok 18. yy’da artmıştır. Bu tarihten sonra Yunan ve Roma kalıntılarının seyahatnamelerde ki yerleri artmıştır. Seyahatnamelerin bazılarında arkeoloji önce alt başlıkken daha sonra bir seyahatnamenin tamamı arkeolojik içerikli olabiliyordu.

1.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA DOLAŞIM İZİNLERİ

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde seyahat etmek isteyenler yasalara uymak zorundaydı. Önceleri Men’-i Mürur olarak var olan yasalar daha sonra “Mürur Tezkeresi” olarak yeniden düzenlendi. Osmanlı İmparatorluğu kendi vatandaşlarının ülke içerisinde ki seyahatlerini “mürur tezkeresi” ile düzenliyordu¹⁵. Mürur tezkeresi için geçiş izni ya da serbest dolaşım belgesi diyebiliriz. Mürur tezkeresinin

¹² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (10. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

¹³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (10. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

¹⁴ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 10.

¹⁵ Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”, *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 15 (19), 1993, s. 170.

çıkarılmasının amacı, Osmanlının kendi vatandaşlarının büyük şehirlerde yığılmalarını önlemektir. Bu yasalar hem Osmanlının kendi vatandaşlarına hem de yabancı devlet vatandaşlarına uygulanıyordu¹⁶. Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları seyahat iznini yaşadıkları yerdeki hocalardan ve 19. Yüzyılda muhtarlıkların oluşmasıyla muhtarlıklardan alıyorlardı. Yabancılar ise 15. yüzyılda il-can-name, 16. yüzyılda icazet, izn-i şerif, hükm-i şerif adı altında izin belgeleriyle seyahat etmişlerdir. 18. yüzyılda yol emri, yol emri şerifi, yol hükmü şerifi ve 1867 tarihi itibarıyla pasaport belgeleriyle Osmanlı toprakları içerisinde yabancıların seyahat ettiklerini biliyoruz. Osmanlı İmparatorluğu ahitnameler ve siyasi anlaşmalarla yabancı tüccar ve seyyahlara belirli ayrıcalıklar tanımıştır. 18 ve 19. yüzyılda yabancıların seyahatlerinde ilk önce kendi elçileri aracılığıyla başvuru yapmaktadır. Bu başvuruda elçilik seyahat edenin nereye gideceğini, amacını, yanındaki kişilerin bilgilerini ve izin isteğini içeren bir dilekçe yazardı¹⁷. Bu aşamadan sonra dilekçe işleme konurdu. Gerekli incelemeler yapılır ve izinin verilip verilmeyeceği bildirilirdi. Seyahat izni verildikten sonra seyahat eden kişi gittiği yerlerde resmi kurumlarla bağlantı kurmak zorundaydı. Ayrıca yabancıların özellikle İstanbul'da ki cami ve kütüphaneleri ziyaret etmek için özel izinler almaları gerekmektedir¹⁸.

1.3. SEYYAHLAR VE ARKEOLOJİ

Avrupa'da müzecilik, hümanizm ve Rönesans ile ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Avrupa'da ki müzecilik anlayışı Osmanlı topraklarındaki arkeolojik ilgiyi artırmıştır¹⁹. Bu duruma özellikle aydınlanma çağı (18. Yüzyıl) da katkı sağlamıştır. Ayrıca sonraki yüzyıllarda ulaşım imkânlarının iyileşmesi ve Avrupa'nın ekonomik refahı seyyahların Anadolu arkeolojisine ilgisini iyice artırmıştır. Avrupalı gezginlerin Osmanlı topraklarına ilgisinin artması ve bunun sonucu tarihi eserlerin yurt dışına çıkarılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni yasalar yapmasına

¹⁶ Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33), 2003, s. 106.

¹⁷ Sezer, 109.

¹⁸ Ertuğrul Önalp, "Perulu Bir Gezginin Gözüyle 1862 Yılında İstanbul", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11, 2000, s. 879.

¹⁹ Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26 (42), 2007, s. 104.

sebepe olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda eski eserlerin korunmasına yönelik çalışmalar 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ile güvence altına alınmaya çalışılmıştır²⁰. Asar-ı Atika Nizamnamesi tüzüğü tam anlamıyla 1874 tarihinde oluşturulmuştur. O zamanki adıyla “Asar-ı Atika Nizamnamesi” diye anılan bu tüzük, bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç şeklinde sıralanmış olup 36 maddeden ibaretti. 1874 tarihli tüzük, arkeolojik kazılar için bazı esaslar getirmiş olması bakımından şüphesiz ileri bir adımı temsil etmekteydi. Ancak bir çok eksikliği de bulunmaktaydı. Zira, bu tüzüğün, arkeolojik kazılarda ele geçen eserlerin kimlere ait olacağını gösteren maddesi ile, eserin yurtdışına çıkarılmasını yasaklamıyor oluşu Türkiye'nin çıkarlarıyla bağdaşmıyordu²¹. Ayrıca tüzüğün tarihi eserlerin akibeti konusunda ciddi problemleri içerdiği açıkça bellidir. Bu duruma örnek olarak kazılarda çıkan eserlerin üçte biri kazı yapana, üçte biri arazi sahibine, üçte biri de devlete ait olacaktı.

1.4. SEYAHATNAMELER, DOĞU ARAŞTIRMALARI VE ORYANTALİZM

Oryantalizm Fransızca kökenli bir isim olup doğu bilimi anlamına gelmektedir²². Aynı zamanda şarkiyatçılık olarak da adlandırılmaktadır. Doğu dünyasının dil, din, bilim vb. unsurlarının incelendiği Avrupa merkezci bir bakış açısını ifade eder. Avrupa'nın bu bakış açısı daha sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından da sürdürülür. Batı merkezci düşünce MS 13. yüzyıldan itibaren sistemleşmiştir; ancak Edward Said oryantalizmin 1312 Viyana konsilinin doğu üzerine eğitim yapacak kürsülerin kurulma kararıyla başladığını bildirir²³. Ancak oryantalizm kavramı 18. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Osmanlı topraklarına gelen batılı seyyahların çoğunluğu oryantalist olarak adlandırılabilir ve seyahatnamelerin çoğunluğunda oryantalist bakış açısı belirgindir. Benmerkezci bir düşünceden yola çıkan bu araştırmacıların, araştırdıkları bölge ve konu üzerine yaklaşımları genel olarak olumsuzdur. Ancak arkeolojik kalıntılardan övgü ile söz ederler. Arkeolojik kalıntılara karşı kayıtsızlığı ise eleştirmişlerdir.

²⁰ Hüseyin Karaduman, “Belgelerle ilk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi (10 Belge İle Birlikte), *Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt: XXV (29), 2004, s. 74 vd.

²¹ Osmanlı Eserlerinin Yurtdışına Çıkarılması İle İlgili Yasa, Erişim Tarihi: 10.10.2012, <http://www.muzelerhaftasi.gov.tr>

²² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (10. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

²³ Edward W. Said, *Orientalism*, London, Vintage Books Edition, 1979, s. 49-50.

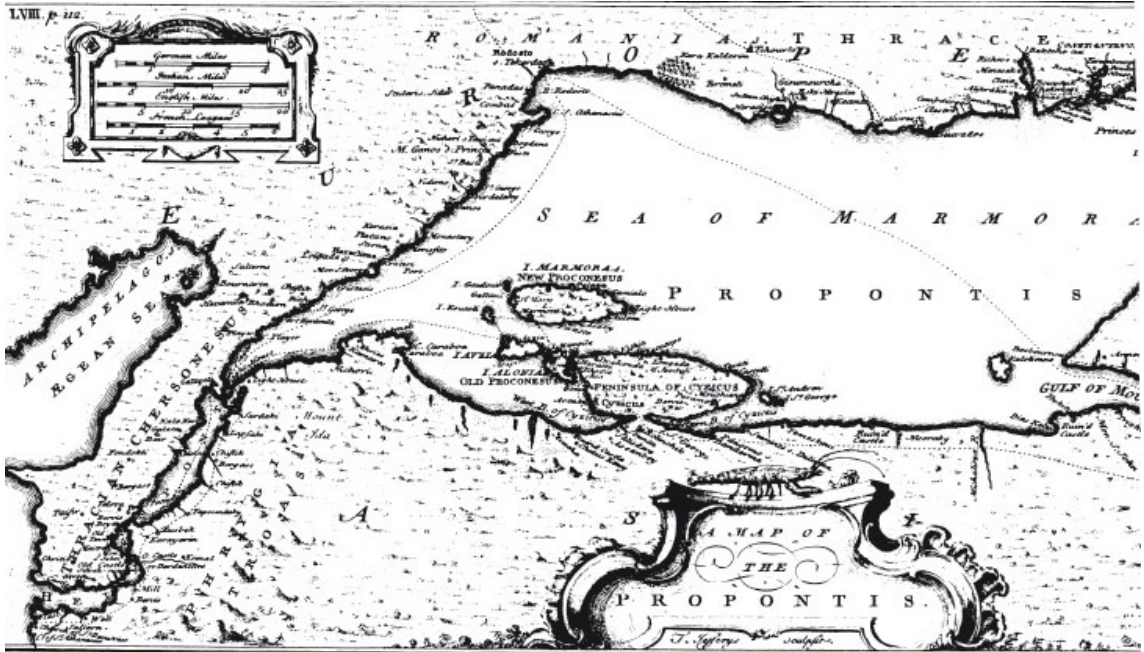
İKİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYIL SEYYAHLARI

2.1. RICHARD POCOCKE

Richard Pococke 17 Kasım 1704 tarihinde Southampton’da doğdu. 1765 tarihinde İrlanda’da ölmüştür. İngiliz papaz ve antropolog olan Pococke Avrupa’yı ve yakın doğuyu dolaşmıştır. “A Description of the East and Some other Countries, Vol. I: Observations on Egypt, 1743” ve “A Description of the East and Some other Countries, Vol. II, 1745” adlı kitapları yayımlamıştır. 1745 tarihinde yayımlanan kitabı ayrıca iki cilde bölünmüştür.

Pococke Kyzikos’a 1739’da gelmiştir. Pococke Çanakkale Boğazı’ndan Marmara adalarına ulaşmıştır. “A Description of the East and Some other Countries” adı ile 1745’de yayımladığı kitabında Marmara Denizi’nin bir kısmını ve Kyzikos kentinin de bulunduğu Kapıdağı yarımadasını gösteren bir harita mevcuttur. Bu haritada Kapıdağı Yarımadası’nı, Kyzikos Yarımadası olarak göstermiştir. Oldukça ayrıntılı olan haritada coğrafi konumlamaların yanında seyahat rotaları da verilmiştir (Harita 2.1.).

Harita 2.1. R. Pococke’nin Marmara Kıyıları Haritası

Önce Erdek'e gelen Pococke, Kyzikos kalıntılarının olduğu bölgeye geçmiştir. Eskiden “Kyzikos Yarımadası”nın bir ada olduğundan bahsetmiştir. Bu adanın iki köprü ile anakaraya bağlandığını²⁴ belirtmiş, haritada “D” ile gösterilmiştir. Bu köprülerin o dönemler geçiş amacı ile kullanıldığını belirtmiştir (Harita 2.2.).

Berzahın iki yanında kum tepeleri vardır. Bu kum tepelerini haritada “E” olarak işaretlenen kısmın yanında göstermiştir (Harita 2.2.)

Berzahtan yarımadaaya doğru bakınca şehrin surlarının görüldüğünü, bu surların diğer kısımdaki surlara göre çok sağlam ve yüksek olduğunu belirtmiştir²⁵. Kyzikos adasının 62 mil (99.779 km) çapında olduğunu belirtmiş. Şehir halkının Mithradates'e karşı gösterdiği cesarete değinir.

Şehrin iki limana sahip olduğunu ve bu limanlardan büyük olanının iki yüz gemi aldığını limanın yerinin haritada “E” olarak işaretlenen köprüyle “F” olarak işaretlenen doğu körfezi arasında olması gerektiğini bildirir²⁶ (Harita 2.2.).

Şehrin surlarının devamında batı körfezi kısmında iki tane sekizgen kule olduğunu belirtmiştir. Kuleler haritada “G” ile işaretlenmiştir (Harita 2.2). Ancak kuleler haritada altıgen olarak gösterilmiştir. Birbirlerine yakın olan bu kulelerin önceki dönemlerde denize yakın olduğunu ve şehrin savunması için yapıldığını aktarmıştır. Anılan kulelerin kuzey batısında büyük kalıntıların olduğunu yazar. Haritada “H” olarak gösterilen kalıntı Hadrian Tapınağıdır (Harita 2.2.); ama Pococke bunu “büyük yapı” olarak adlandırır. Bu yapının yaklaşık 100 paceslik (76,2 m) bir alanı kapladığını belirtmiştir. Verilen ölçüm oldukça karmaşık ve hatalı gözükmektedir. Tonozlarının güzel olduğunu belirtmiştir. Ancak “büyük yapı”ya ait tonozlarının tahrip edildiğini vurgulamıştır. Bu tonozların genişliğinin 10-15 feet (3,048-4,572 m) arasında değiştiğini ve bunların birbirlerine paralel olduğunu, aralarında ki duvarların kalın olduğunu, güzel taş işçiliğine sahip bu kemerlerin bazılarının dar olduğunu belirtmiştir.

Tapınağın kuzeyinde dikdörtgen şeklinde bir yapının var olduğunu bildirmiştir. Bu bahsettiği alan Hadrian agorasıdır²⁷. Bu alanın etrafında portikonun olması

²⁴ Richard Pococke, *A Description of the East and Some other Countries*, Vol. II, Cilt:2, 1745, s. 114.

²⁵ Pococke, 115.

²⁶ Pococke, 115.

gerektiğini belirtmiştir. Bu alanın kazıldığını ve on altı tane büyük köşeli mermer parçanın çıktığını²⁸, bu buluntuların sütunlarla bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Buranın genişliğinin yüz paces (76,2 m), uzunluğunun genişliğiyle orantılı olarak dört yüz paces (304,80 m) olması gerektiğini yazmıştır.

Pococke haritasında “K” olarak işaretlenen oval yapının su kemeri olması gerektiğini, ancak su kemerinin bu kısımda gereksiz olacağını çünkü su kemerinin şehrin surlarının üstünde olması gerektiğidir²⁹(Harita 2.2.). Pococke bu duruma rağmen bu yapının su yapısı olduğunu ve suyu ilettiğini belirtir. Pococke bu yapıya su kemeri dese de, kemerlerin geriye kalanını görmediğini, olsa olsa suyun arklar üzerindeki kanallarla gitmesi gerektiğini belirtir³⁰. Aslında Pococke’nin bahsettiği yapı amfiteatrdır.

Halkın “prenses sarayı” olarak adlandırdığı yer bahsi geçen alana yakındır. Bu noktadan her iki körfezin görüldüğünü belirtmiştir. Şehrin, kül rengi, güzel işlenmiş sur duvarlarının gözüktüğünü belirtmiştir. Taşların beyaz mermerler gibi Marmara adasından getirilmiş olma ihtimalinden bahsetmiştir. Sur duvarının tepeden doğu körfezine indiğini belirtmiştir³¹.

Pococke bu tepeden tiyatroya yürüdüklerini, tiyatronun üstünün çalılarla kaplı olduğunu aktarmıştır. Ancak bu gün bilemediğimiz sağlam bir kaynaktan öğrendiğine göre burada önceden yirmi beş tane oturma yeri varmış. Buranın batısında bir gösteri alanı olduğunu ve burada oturma yerlerini gördüğünü belirtmiştir. Burası ile bağlantılı olduğunu düşündüğü beyaz mermer malzemenin³², büyük bir yolun alt kısmında insanlar tarafından çıkarıldığını ve götürüldüğünü belirtmiştir.

Richard Pococke Kyzikos kentinden Bandırma’ya, oradan Karacabey’e ardından da Bursa’ya geçmiştir.

²⁷ Koçhan, 115.

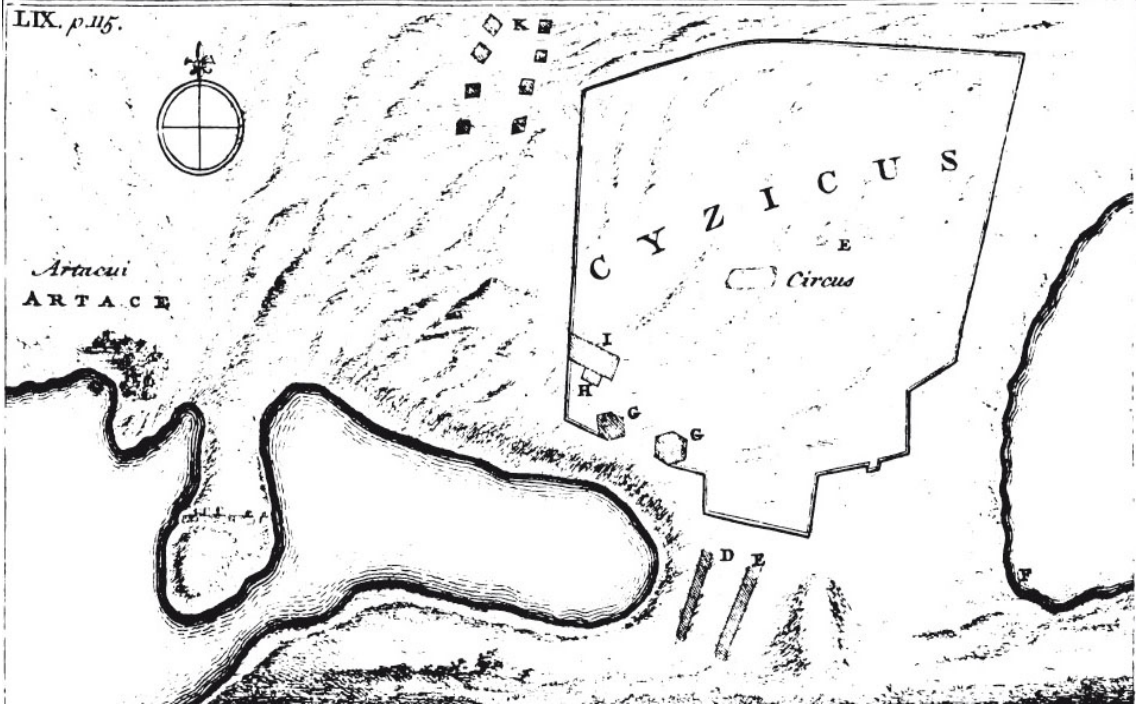
²⁸ Pococke, 115.

²⁹ Pococke, 115.

³⁰ Pococke, 116.

³¹ Pococke, 116.

³² Pococke, 116.

Harita 2.2. R. Pococke'nin Kyzikos Kenti Haritası

18. yüzyıl ortalarında ki İngiliz seyyahlardan Robert Wood, 1740'lı yıllarda John Montague ise Kapıdağı yarımadasının yakınından geçerken Kyzikos kenti hakkında bilgiler vermiştir. Ancak kenti ziyaret etmediği açıktır. 1740'lı yıllarda Edmund Chishull "Kyzikos yarımadasından" bahsetmiştir. Bu bahsi geçen çalışmalarda aktarılan bilgiler çok yüzeyseldir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL SEYYAHLARI

İkinci bölümde Kyzikos Kentini MS 1800-1899 tarihleri arasında ziyaret eden İngiliz seyyahların Kyzikos kenti izlenimleri kronolojik sıra ile aktarılmıştır.

3.1. WILLIAM TURNER

William Turner, 5 Eylül 1792 de Yarmouth’da doğmuştur. İngiliz hükümeti adına farklı diplomatik görevlerde bulunmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu topraklarında uzun süre kalmış bu süre içerisinde bir çok yeri gezmiş ve bu gezilerinde ki izlenimlerinin büyük bir kısmını üç ciltlik “Journal of a Tour in Levant” adlı eserinde toplamıştır. Gezi günlüklerinde tarihlendirme, çizimlere yer vermesi ve günlük hayatı gözlem gücü önemli özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Gezilerinde topladığı sikkelerden koleksiyon oluşturmuştur. 10 Ocak 1867 tarihinde Leamington’da ölmüştür.

William Turner üç ciltlik “Journal of a Tour in Levant” aklı eserinin üçüncü cildinde Kyzikos kenti gezisini aktarmaktadır. Kyzikos kentine İstanbul, Mudanya, Bursa, Ulubat, Karacabey ve Bandırma yol güzergahını takip ederek ulaşmıştır. Turner 4 Kasım 1816 Pazartesi günü saat ikide Kyzikos’a Yunan bir kayıkçıyla hareket ettiklerini, Bandırma körfezinden 75 dakikada yarımadanın güneydoğusuna geçtiklerini aktarır³³. Bu sırada bir Yunan, Bandırma’da olan atları berzahtan geçirerek gezginlere getirmiştir. Kyzikos kentini beğenen William Turner³⁴, kentin topografyasından bahseder. Kyzikos kentinin etrafını saran³⁵ yuvarlak alçak dağlarda bulunan yaprak dökmeyen ağaçlar, meşe, defne ve çalılıarın varlığından bahseder. Vadilerinde çok fazla asmanın kısa dut ağaçları, incir, mısır, yabani zeytin ağaçları, alıç, böğürtlen, ardıç ve kavağın varolduğunu belirtir³⁶. Tarım için kullanılan alanlarda teraslar oluşturulduğunu bu teraslarda da kentteki Roma dönemi yapılarının işlenmiş granit taşlarının ve beyaz mermerin kullanıldığını belirtir. Buralarda kullanılan malzemenin bir kısmının arşitrav ve diğer kalıntılar olduğunu söyler³⁷.

³³ William Turner, *Journal of a Tour in the Levant*, John Murray, London 1820. s. 195.

³⁴ Turner, 195.

³⁵ Turner, 195.

³⁶ Turner, 195.

³⁷ Turner, 195.

Atlarla berzahın kuzeybatısındaki Roma amfiteatrına dar ve ağaç kaplı yollar gittiklerini, amfiteatrın yarısının ayakta olduğunu bildirir. Berzah yönünde sahile bir mil (1.60 km) uzaklıkta olan amfiteatrın yeri itibarıyla oldukça avantaja sahip olduğunu ve iki yamacın üzerinde yükseldiğini belirtir. Amfiteatrın kemerlerinin payandasından yedi tanesinin görülebildiğini ve amfiteatrın duvarlarının dış kısımlarından çapının yaklaşık 300 feet (91.5 m) olduğunu vurgular³⁸. Bu yapıda kiremit parçaları ve küçük taşların yer aldığı harç kullanıldığını ve duvarların üzerinin kül rengi granitle kaplandığını ve kaplamada harcın kullanıldığını yazar³⁹. Bu tonoz ayaklarının yüksekliğinin 60 feeti (18.3 m) aşmayacağını yazar⁴⁰. Ortasından bir çayın geçtiği amfiteatrın iç kısmın ağaçlarla kaplı olduğunu belirtir. Ayrıca amfiteatrın karşısındaki sur duvarında küçük bir kapının varlığından bahseder⁴¹. Amfiteatrdan batı ve güneybatıya doğru yaklaşık yarım mil (800 m) uzunluğunda sur kalıntıları mevcuttur. Bu sur kalıntıları üzerinde iki tane sekizgen kule bulunduğunu belirtir⁴². Bu iki kulenin arasındaki mesafenin yaklaşık 100 yards (91.4 m), kulelerin yüksekliğinin yaklaşık 15 feet (4.57 m), iç kısımdan dairesel bir yapıya sahip olduğunu ve çapının yaklaşık 35 feet (10.67 m), dış kısımdaki sekizgen yüzde her birinin ölçüsünü yaklaşık 18 feet (5.49 m) olarak aktarır. Ayrıca kulenin her bir kenarında ikişer pencere olduğunu hem kulelerin hem de surların büyük granit bloklardan, mermerden ve kireç taşından yapıldığını belirtir⁴³.

3.2. F. W. GREY

F. W. Grey'in asıl mesleği kaptanlıktır. Kyzikos antik kentini 1834 tarihinde ziyaret etmiş, ancak izlenimleri oldukça kısıtlıdır. Gemiye, Kyzikos kentinin batı körfezine demirlediklerinden bahseder. Kyzikos kentini detaylı incelemek istediğini; ancak yeterli zamanının olmadığını bildirir.

Kyzikos kentinin iki limana sahip olduğunu, tepelerin yamacında kurulduğundan şehri kuşatan surların büyük bir kısmının kuzey sahil tarafından kolaylıkla takip edilebildiğinden bahseder. Antik dönemde denizin surlara daha yakın olabileceğini bildirir. Surların düzensiz bir halde şehrin üst kısımlarına kadar devam ettiğini yazar.

³⁸ Turner, 195.

³⁹ Turner, 196.

⁴⁰ Turner, 196.

⁴¹ Turner, 196.

⁴² Turner, 196.

⁴³ Turner, 196.

Büyük granit parçaları gördüğünü, bunların bir yapıya ait olması gerektiğini, bu granit parçalarını hem şehrin yamaç kısımlarında, hem de doğu körfezi yakınında gördüğünü belirtir⁴⁴. Kyzikos kenti kalıntılarının büyük yığıntılar halinde olduğundan yapı tipini belirlemenin zor olduğunu bildirir. Bu zorluğun diğer bir nedeni ise ağaçlar ve çalılıklardır. Grey yalnızca tiyatronun formunun çok kolay ayırt edilebileceğinden bahseder⁴⁵. Boyutları büyük olan tiyatronun cephesinin güneybatıya doğru olduğunu yazar.

Sur duvarının hemen yan tarafında, dere yatağında yer alan amfiteatra değinir. Amfiteatrın kalıntılarının bulunduğu noktanın, batı körfezine hakim bir manzaraya sahip olduğundan ve kalıntılarının oldukça etkileyici olduğundan bahseder⁴⁶. Amfiteatrın doğal bir zemin üzerinde oval bir yapı olduğunu söyler. Oval bir form gösteren amfiteatrda çift katlı tonozların görüldüğünü belirtir⁴⁷.

Amfiteatrın içinden geçen çayın, ziyaret ettiği dönemde kurumuş olduğunu, bu çayın antik dönemde bentler yardımıyla kapatıldığını yazan Grey ayrıca çayın kanallarla amfiteatrın altından geçirilmiş olabileceğini belirtir. Amfiteatrın kemerlerden oluşan duvarlarının büyük kısmının yıkıldığını alt kısımdaki kemerin altından çayın geçtiğini belirtir⁴⁸.

Şehrin alt kısımlarında kare veya dikdörtgen granit taşlardan yapılmış denize yakın bir yapıdan bahseder, ancak yapıyı isimlendirmez. Grey belirtmemesine rağmen, “su deposu” olarak adlandırdığı yapının antik dönemden kaldığına dair vurgu yaptığı açıktır.

Batı körfezinden çok uzakta olmayan bir yerde, oval büyük bir yığıntıya değinir ve bu yığıntının boyunun yaklaşık iki yüz yard (182,8 m), genişliğinin yüz yard (91,4 m) olduğunu belirtir. Bahsettiği bu tümseğin üzerinde ve çevresinde mermer parçalarının, heykel parçalarının olduğunu bildirir⁴⁹. Bu yapının toprak zeminin altında

⁴⁴ W. F. Grey, Remark on the Navigation Between Tripoli, Malta, Naples, the Dardanelles, and Sea of Marmora, with the Anchorage off Therapia, and the Prevailing Winds Found There, *The Nautical Magazine*, Cilt: III, 1834, s. 577.

⁴⁵ Grey, 578.

⁴⁶ Grey, 578.

⁴⁷ Grey, 578.

⁴⁸ Grey, 578.

⁴⁹ Grey, 578.

üç galeriye sahip olduğunu merkezde ki galerinin ölçülerinin yaklaşık on feet (3.05 m) genişliğinde, on dört feet (4.27 m) yüksekliğinde ve kubbeli bir üst örtüden oluştuğunu vurgular⁵⁰. Merkez tonozun yanlarındaki tonozlar yaklaşık altı feet (1.83 m) genişliğindedir. Bu tonozların birbirlerine çok dar geçişleri vardır. Bu tonozları bölen duvarların kalınlıkları yaklaşık olarak 8-10 feettir (2.44-3.05 m). Grey galerinin bir yanında yükselen bir çıkış olduğunu bunun merdiven olabileceğini belirtir⁵¹. Grey merkez tonozdan girdiklerinde, kemerli bir girişin bulunduğunu, bu tonozun yapı boyunca devam ettiğini; ancak tonozun önünün yıkıntılarla kapanmış olduğunu yazar. Bahsettiği bu yapının tapınak olduğu açıktır. Ayrıca bu yapının tonozlarının içinin su dolduğu ve büyük yarasalar bulunduğunu belirtir⁵². Bu kalıntının yaklaşık yüz yard (91.4 m) yakınında surların devam ettiğini aktarır. Ayrıca surların antik dönemde batı tarafındaki körfezle birleşik olması gerektiğini söyler. Gezisinin sonunda kentin her tarafının mermer parçalarla dolu olduğunu yineler ve kentte üzüm bağlarında sikkeler bulunduğu bahseder. Kyzikos kentinden ayrılan Grey Paşa limanına gider.

3.3. WILLIAM JOHN HAMILTON

5 Temmuz 1805 doğumlu İngiliz jeologtur. 1854-1866 tarihleri arasında The Geological society of London'un başkanlığını yapmıştır. 1836-1837'de doğuya yaptığı geziyi kendisi de bir jeolog olan Hugh Edwin Strickland ile birlikte gerçekleştirmiştir. Bu gezisini "Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia (1842)" adlı eserinde yayımlamıştır. W. J. Hamilton 27 Haziran 1867'de ölmüştür.

Hamilt'o'nun Kyzikos kenti güzergahı şu şekildedir: İstanbul, Marmara denizinden Mudanya, Ulubat, Karacabey, Edincik, Erdek ve Kyzikos. Hamilton Erdek'ten önce Edincik'i ziyaret etmiştir. Edincik'te Kyzikos kentinden gelme devşirme yapı malzemelerinin bulunduğunu aktarır.

Edincik'e giderken Kyzikos kentinin coğrafi güzelliğine vurgu yapmıştır. Edincik'ten Erdek'e karayolu giderken Kapıdağı'nın berzah kısmından geçtiğini, bu esnada birçok büyük taş blok parçalarının toplu olarak aynı yerde gördüğünü bildirir.

⁵⁰ Grey, 578.

⁵¹ Grey, 578.

⁵² Grey, 578.

Hamilton, Erdek'te de Kyzikos kentinden olduğunu düşündüğü yazıtlar ve kalıntılarla karşılaşır.

Hamilton ve ekibi 28 Mayıs 1837'de Erdek'ten Kyzikos kentine gelmek için hazırlık yapmışlar. Bu hazırlıkların hızlanmasında etken Erdek'te bulduğu bir yazıttır. Hamilton Edincik ve Erdek'te Kyzikos kentinden gelen çeşitli eserler ve yazıtlar görmüştü. Bu gördüklerinin etkisiyle geceyi Kyzikos kalıntıları arasında kamp yaparak geçirmek istediğini belirtmiştir⁵³.

Kamp yaptığı yerin Plinius'un aşk çeşmesi olarak adlandırdığı yer olduğunu muhteşem bir çınar ağacının altında, kaynak suyunun yanında çadırını kurduğunu aktarır⁵⁴. Çadırını kurduğu yerde bulunan iki tane büyük kulenin sur duvarlarıyla batı limanının arasında yer aldığını belirtir⁵⁵. Hamilton ve yanındakiler kamp yaptıkları yerin 200 yard (182.8 m) kuzeybatısında tonozlu bir yerin olduğunu⁵⁶ ve buranın üzerinin çalılarla kaplı olduğunu yazar. Akşam olmasına rağmen meşaleleriyle keşif yapabildiklerinden bahseder. Bazıları yıkık olan toprak altında ki bu tonozların birbiriyle bağlantılı olduğunu yazmıştır. Tonozların yapıldığı taşlar için "hellenik" olduğunu ve bazı yerlerde ki duvarların blok taşlardan yapıldığını yazmıştır. Tonozun uzunluğunun 100 feetden (30.5 m) daha fazla olduğunu belirtmiştir. Tonozların hem Roma egemenliğinden önce hem de sonra depo olarak kullanılmış olabileceğini aktarmıştır⁵⁷. Burasının tapınak olduğunun bilincindedir. Bunu Hatip Aristides'e gönderme yaparak ortaya koyar. Ayrıca yapının kalan kısmı için diğer yapılar kadar önemli olduğunu belirtir.

Tonozların yaklaşık bir mil (1.69 km) kuzeydoğusunda, kentteki kalıntılar arasında önemli yer tutan amfiteatrın yer aldığını ve bunun vadi yapısına uygun olarak yapıldığını aktarır. Amfiteatrın birçok özelliği zaman içerisinde yok olmuştur. Vadinin özellikle batı tarafında yedi sekiz tane taşıyıcı ayak kalıntısının var olduğunu ve yapının genel planının oval olduğunu aktarır. Amfiteatrın ortasından geçen çayın bu yapının

⁵³ William John Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armani; With Some Account of Their Antiquities and Geology*, John Murray, London 1842, Cilt: II, s. 99.

⁵⁴ Hamilton, 99.

⁵⁵ Hamilton, 100.

⁵⁶ Hamilton, 100.

⁵⁷ Hamilton, 100.

naumachia olarak da kullanılmasında katkı sayıldığını belirtir. Amfiteatrda kullanılan taşların fazla işçiliğe sahip olmadıklarından bahseder⁵⁸.

Amfiteatrından ayrıldıktan sonra Hamamlı köyüne gittiklerini aktarır. Bu köyün Kyzikos kentinin surlarından daha yukarıda olduğunu yazmıştır. Hamamlı köyünün kulübeye benzeyen evlerinin duvarlarında Kyzikos kentinin kalıntılarını gördüğünü bildirir.

Hamamlıdan ayrıldıktan sonra tiyatroya gider. Tiyatronun boyutunun büyüklüğünden bahseder ve yunan yapısı olan tiyatronun üzerinin ağaçlarla kaplı olduğundan bahseder. Proskeniumun, cavea (theatron) boşluğunun ve yapının temellinde kullanılan bazı kaba malzemelerin görülebildiğini yazar⁵⁹. Tiyatroda ne bir oturma koltuğu ne de mermer bir blok görmediğini kamp alanına dönerken belli belirsiz bazı yapı temelleri gördüğünü aktarır.

Kyzikos kentinin limanlarına kısaca değinir. Ayrıca su kemeri kalıntılarının berzahın güneyinde ki yamaçta ve şehirde görülebildiklerini belirtir.

Şehrin güneybatı tarafındaki agorayı gördüğünü ve bu agoranın dikdörtgen oldukça büyük olduğunu belirtmiştir. Bahsettiği agoranın yalnızca iki duvarının kaldığını belirtmiştir. Bu duvarlar agoranın batı ve güney duvarlarıdır.

Hamilton Kyzikos şehrinin yapılarının çok tahrip olmasına rağmen etkileyici olduklarını aktarmıştır. Bu yapılarda yapılacak kazıların daha fazla bilgiyi ortaya çıkaracağını günlüklerinde aktarmıştır.

Kyzikos kenti Türkler tarafından “Bal-kız” olarak adlandırılmıştır. Hamilton burada yaşayan kralın kızının çok güzel olduğunu ve bu kızın öldükten sonra burada gömülmesinden dolayı, burasının “tatlı” ve “kız” anlamına gelen Balkız olarak adlandırıldığını yazmıştır.

29 Mayıs 1837 Pazartesi günü Kyzikos’tan ayrılmış ve tekrar Edincik’e dönmüştür.

⁵⁸ Hamilton, 101.

⁵⁹ Hamilton, 101.

3.4. CHARLES MAC FARLANE

Charles Mac Farlane 1799-1858 yılları arasında yaşamıştır. Yaşamı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Portekiz'e ve İtalya'ya gittiği biliniyor. Charles Mac Farlane'nın Türkiye'ye gezi tarihi tartışılmalıdır. İlk doğu gezisini 1828'de yapmıştır. İkinci gezisi 1847 tarihinde gerçekleşmiştir. İkinci doğu gezisine oğlu ile birlikte çıkmıştır.

Charles Mac Farlane, 1847 kasım ayında Kyzikos kentine gelirken şu güzergahı kullanmıştır: Bursa, Ulubat, Karacabey, Bandırma ve Bandırma'nın ardından Kyzikos kentine gelmiştir. Bandırma'ya geldiklerinde havanın karardığını ve geceyi Bandırma'da geçirdiklerini yazmıştır. Bandırma'dan Kyzikos'a giderken bazen denizin kenarından bazen de denize uzanan kayaların üzerinden geçtiklerini yazmıştır. "Ulu Kyzikos dağının" eteklerinde iki küçük köy sahil taraflarındaysa balıkçı kulübelerinin varlığından bahsetmiştir⁶⁰. Bandırma tarafından Kyzikos kenti tarafına oldukça düz bir geçit olduğunu belirtir. Ayrıca Kyzikos kentinin bu coğrafi yapısıyla güzelliğine değinir. Berzahın tanımını Farlane "*berzah iki körfez ve düz bir alandan oluşmaktadır diyerek aktarır*"⁶¹. Berzahın iç kısmının bataklık olduğunu belirtmiştir. Berzahın körfezden körfeze uzunluğunun yaklaşık bir buçuk mil (2.41 km) olduğunu aktarmıştır. Berzah ile ilgili olarak Yunanlıların Kyzikos kentini korumak için açtıkları kanalı gördüklerini yazmıştır⁶². Berzah kısmından kuzeybatıya gittikçe devam eden sur duvarlarını görmüştür. Bu sur duvarlarının sonradan yapıldığını düşündüklerini belirtmiştir. Bu düşüncenin sebebi olarak da surların içinde kullanılan devşirme malzemeleri göstermiştir⁶³. Bu duruma ek olarak Türklerden önce tapınakların ve önemli yapıların tahrip edilmeye başlandığını belirtir.

Yolları üzerinde her tarafa saçılmış mermer parçalarından bahseder. Ayrıca Kyzikos'un Yunan piskoposu ile karşılaşır. Piskoposun Bandırma'ya bir gün sonraki ayını yönetmek üzere gittiğini öğrenir⁶⁴.

⁶⁰ Charles Mac Farlane, *Turkey and Its Destiny*, John Murray, London 1850, Cilt: I, s. 450.

⁶¹ Farlane, 451.

⁶² Farlane, 451.

⁶³ Farlane, 451.

⁶⁴ Farlane, 452.

Erdek'ten karayolu ile Edincik'e geçmişti. Kapıdağ berzahından Edincik tarafına dönerken “antik köprüyü” ve “su kemeri”ni gördüğünü aktarmıştır⁶⁵.

3.5. E. LEAHY

Leahy'nın gezi notları ve gezisi Kyzikos kenti açısından fazlaca önem arz etmemektedir. Leahy Kyzikos gezisine 24 Mayıs 1857 tarihinde başlar. Leahy'nın geliş rotası: İstanbul'dan buharlı gemi ile Bandırmaya buradan da Kyzikos kentine gitmiştir.

Kyzikos kenti kalıntılarının Erdek yönüne doğru olduğunu, kentin eski dönemlerinden kalan su kemeri ve bazı lahitlerin nispeten görülebildiğini belirtmiştir. Batı yakada ki körfeze yakın lahitlerden ikisinin beyaz mermerden oyularak yapıldığını yazmıştır⁶⁶. 3-4 feet (0.915-1.220 m) toprağın üzerinde olan lahidin kapağı tek parça mermerden işlenerek yapılmıştır. Lahidin içi düz ve ince bir taş levha ile ikiye bölünmüştür. Lahidin ikiye bölen plaka lahidin yan kısımlarıyla desteklenmiştir. Alt katta sekiz üst katta ise yedi insan iskeleti bulunmuştur. Kyzikos kentindeki lahitler genel olarak İngiltere'de British Müzesi'nde bulunan, Mısır'dan gelen lahitlere benzemektedir. Leahy bahsettiği ikinci lahittin alınlık kısmının⁶⁷ bitirilememesine rağmen sanatsal işlemeciliğinin muhteşem olduğunu vurgulamıştır. Başka bir lahidin ion khimationu silmesine sahip olduğunu belirtmiştir. Lahidin etrafının tamamen işlendiğini, bu işlemlerin güzel bir sıralama oluşturduğunu yazmıştır⁶⁸. Kentte birçok sütun parçaları görmüştür.

Leahy, Kapıdağı yarımadasından Erdek yarımadası olarak bahsetmiştir. Şehrin surlarının dört köşeli siyah granit taşlarla kaplandığını belirtmektedir⁶⁹. Surların körfezden körfeze uzandığını ve Erdek yarımadası ile birleşik olduğunu aktarmıştır⁷⁰.

Leahy, ikinci yapı olarak büyük bir su kemerinden bahseder. Yapının Erdek yarımadasının yaklaşık bir mil (1,609 km) iç kısmında olduğunu belirtir. Bahsedilen su

⁶⁵ Farlane, 467.

⁶⁶ E. Leahy, Memoranda of a Visit to the Site of The Ruins of Ancient City of Sizicus in Asiatic Turkey, *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, Cilt: 2 (6), 1857-1858, s.377.

⁶⁷ Leahy, 377.

⁶⁸ Leahy, 377.

⁶⁹ Leahy, 377.

⁷⁰ Leahy, 377.

kemerinin bazı yerlerinde yükseklik yaklaşık yüz feet (30.5 m) olarak verilmiştir⁷¹. Bu yapı amfiteatr olmalı.

3.6. HUBERT EDWARD HENRY JERNINGHAM

H. Jerningham 1842-1914 tarihleri arasında yaşamış İngiliz politikacı ve gezgindir. Kyzikos kentine 1872'nin temmuz ayında gelmiştir. Gezi notları Kyzikos kentinin tarihine ışık tutacak bilgileri vermekten uzaktır. Gezi notları "To and from Constantinople" adlı eserinde yayımlanmıştır. Bu eserde Kyzikos kentine uzunca bir bölüm ayrılmasına rağmen, bölümün içeriği arkeolojik bulgulara ışık tutmaktan oldukça uzaktır.

Jerningham Kyzikos kentinde ki tiyatronun üzerinin bitkilerle kapandığından bahsetmiştir; ama yine de tiyatro olduğunun anlaşılabilirdiğini aktarmıştır.

Jerningham kent kalıntıları hakkında fazla bilgi vermez; ancak Kyzikos kentinin tarihçesini ve kendinden önce gelen gezginlerin düşüncelerini aktarması dikkat çekicidir.

3.7. ANNIE BRASSEY

Annie Brassey 1839-1887 arasında yaşamış İngiliz kadın gezgindir. Gezilerinde Osmanlı ve Osmanlı'nın yakın coğrafyası, Hindistan, Avustralya vb. bir çok yere gitmiştir. Brassey Kyzikos kentine Gelibolu, Erdek limanı güzergâhından gelmiştir. Brassey'in Kyzikos kentine geliş tarihi 1878 yılının Kasım ayının son günlerine rastlamıştır. Kyzikos kentini iki gün üst üste ziyaret etmiştir. Brassey'in anlatımına göre havanın çok soğuk olması, O'nun Kyzikos gezisinin verimsiz olmasına sebep olmuştur.

Erdek'ten yola çıktıktan sonra belirli bir yol aldıklarını ve bu noktada Türklerle karşılaştıklarını ardından yaklaşık 5 mil (8,46 km) sonra bir vadiye geldiklerini ve burasının amfiteatr olduğunu belirtir⁷². Amfiteatrın ilgi çekici güzel bir yapı olduğunu, burada deniz savaşları gösterilerinin yapılmış olabileceğini belirtir. Amfiteatrın bulunduğu vadinin suyu toplamak için uygun olduğunu yazar. Yapının, Cladius

⁷¹ Leahy, 377.

⁷² Annie Brassey, *Sunshine and Storm in the East, or Cruises to Cyprus and Constantinople*, Longmans, Green, and Co, London 1880, s. 329.

zamanında 19.000 kişiden az olmayan insanla dolmuş olabileceğini aktarır⁷³. Burada yapılan dövüşlerde köleler, gladyatörler ve suçlular kullanılmıştır.

Brassey'in kitabında, 29 Kasım 1878 tarihinde Brassey'in ekibinde olan A. Y. Bingham tarafından yapılmış bir çizim bulunmaktadır (Çizim 3.1).

Çizim 3.1. Amfiteatr Çizimi

Brassey ayrıca tiyatronun, tapınağın ve öteki yapıların da ağaçlar ve çalılıklar arasından seçilebildiğini belirtmiştir.

⁷³ Brassey, 329.

Brassey Kyzikos kentindeki ikinci gün amfiteatr yakınında bir Türk ile yemek yediklerini aktarmıştır. Brassey ve ekibi günlüklere göre Kyzikos'tan Bursa'ya gitmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

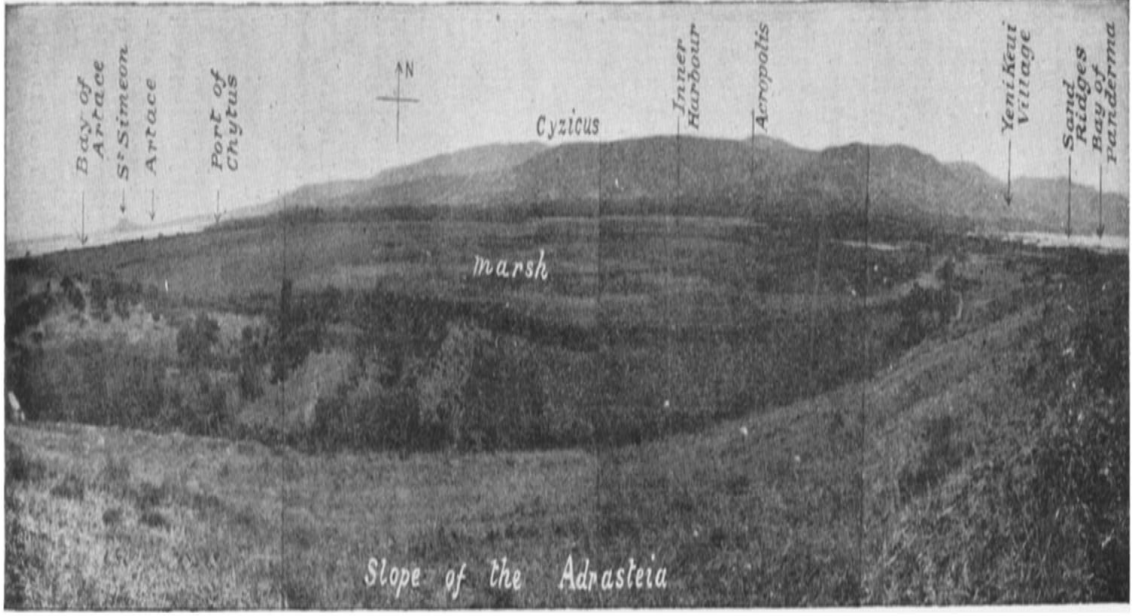
20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ

4.1. ROBERT DE RUSTAFJAE LL

Robert de Rustafjaell 1876-1943 tarihleri arasında yaşamıştır. İngiliz koleksiyoncu, yazar ve gezgindir. Yaşamının belirli bir dönemini Mısır'da geçirmiştir. Mısırdaki jeoloji ve maden bilimi ile ilgilenmiştir. Birinci dünya savaşından sonra İngiltere'den Amerika'ya göç etmiştir.

Rustafjaell Kyzikos kentini 1900'de ziyaret etmiştir. Kyzikos'a gelirken yolculuğun İstanbul'dan günlük düzenlenen buharlı gemilerle akşam gün batarken İstanbul'da başladığını ve sabah erken saatlerde Bandırma'ya ulaşıldığını aktarmıştır. Bandırma'dan da tek kişilik kayıkla bir saatlik bir yolculuktan sonra doğu körfezi kısmında yer alan Yeniköy'e ulaşıldığını ve buradan da Kyzikos kentine geçildiğini yazmıştır.

Rustafjaell kentte kazı yapmak için izin istediğini ve bu iznin verildiğinden bahsetmektedir. Kentin birkaç resmini çekmiş ve çizimlerle de kentin 1900'lerin başlangıcında ki durumu ile ilgili yararlı bilgiler vermiştir; ancak çalışmasının kişisel izlenimlerinin bir ürünü olduğunu belirtmiştir. Rustafjaell kentin haritasının, Perrot ve Guillima'nın haritasından daha detaylı olduğunu da vurgulamıştır (Harita 4.1).

Fotoğraf 4.1. R. Rustafjaell'in Kyzikos Kenti Panoromik Fotoğrafı

Rustafjaell, yaklaşık 11. yüzyılda meydana gelen depremten dolayı ticaret merkezi olma özelliğini kaybettiğini, bu depremlerden dolayı kentin mimari malzemelerinin götürülmeye başlandığını bildirir. Kentin mimari kalıntılarının devşirme malzeme olarak; kiliseler, camiler, savunma sistemleri ve başka amaçlar için kullanıldığını belirtmiştir⁷⁴.

Mimari parçalarının bir kısmının çok büyük olduğu için bulundukları alanda parçalandıklarına değinir. Parçalama işlemine gerek duyulmasının diğer bir sebebiyse malzemelerin aktarım yapılacak ya da götürülecek olduğu yerlerin yollarının bozuk olmasıdır.

Rustafjaell, şehri çevreleyen surların üst kısımlarının tahrip olduğunu buna rağmen bazı kısımlarda korunmuş olduğunu bazı kısımlarda kesintiye uğramalarının nedenin de Roma döneminde yaşanan sulh ortamı olduğunu belirtmiştir⁷⁵. Sur duvarlarının takip edilemediği noktaların Kyzikos kentinin batı kısmına doğru olması ve Hadrian Tapınağı ile amfiteatrın şehrin bu kısmında olması, Rustafjaell'in düşüncesine

⁷⁴ Robert de Rustafjaell, Cyzicus, *The Journal of Hellenic Studies*, Cilt: 32, 1902, s.174.

⁷⁵ Rustafjaell, 180.

iyi bir zemin oluşturabilir. Kyzikos kenti Roma Dönemi'nde özellikle şehrin batısına doğru yayılmıştır.

Güney sur, duvarı berzahı hemen hemen baştan başa geçmektedir. 15 feetten (4,572 m) daha geniş olan sur duvarlarının yükseklikleri 30 feetten (9,144 m) az değildir⁷⁶. Rustafjaell'in anlatımında surlar önemli bir unsurdur. Şehrin yapılarının konumlarını çoğu zaman surlara göre aktarmıştır.

Rustafjaell, şehrin üç limana sahip olduğunu bildirmektedir. Rustafjaell batıda bir liman olduğunu, bu limanında Hytos limanı olabileceğini, orta limanın Panarmos limanı olduğunu belirtir. Üçüncü liman ise doğu kısmındaki limandır. Doğu limanının Mithridates'in şehri kuşatmasından sonra yapıldığını aktarmıştır. Bu limanın ancak akropole çıkınca izlerinin takip edilebildiğini belirtmiştir. Doğu limanının dalga kıranın mevcut olduğunu belirtmiştir⁷⁷.

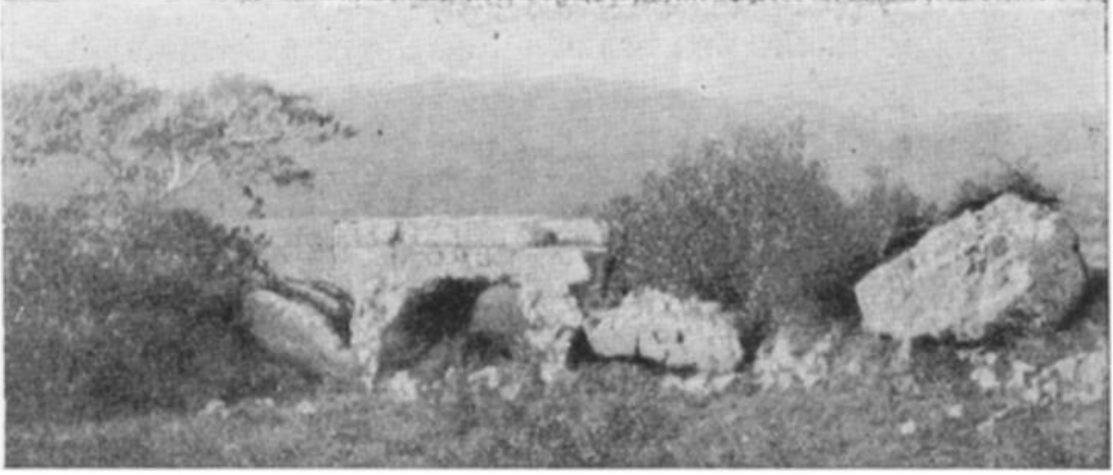
Rustafjaell güney sur duvarının ön kısmında ki kanaldan bahseder. Bu kanalın Hamilton ve Dr. Makris'in belirttiği kanal olamayacağını, bu kanalın savunma hendeği olması gerektiği görüşünü savunur.

Rustafjaell şehrin su ihtiyacının bir kısmını gideren, su kemerleri hakkında da bilgiler vermektedir. Su kemerlerinin temellerinin granitten yapıldığını belirtmiştir. Su kemerlerinin bir kısmının 1900'lerde su zemininden yedi feet (2,134 m) yukarıda olduğundan bahsetmiştir. Su kemerlerinin 15 feetlik (4,572) temellerinin bulunduğunu aktarmaktadır⁷⁸. Rustafjaell su kemerinin fotoğrafını da çekmiştir (Fotoğraf 4.2.).

⁷⁶ Rustafjaell, 181.

⁷⁷ Rustafjaell, 181.

⁷⁸ Rustafjaell, 181.

Fotoğraf 4.2. R. Rustafjaell'in Kyzikos Kenti Su Kemerı Fotoğrafı.

Rustafjaell fotoğrafını çektiği ve hakkında bilgiler verdiği su kemerinin Roma dönemine ait bir yapı olduğunu bildirmektedir.

Kyzikos kentinin su ihtiyacının bir kısmının da künkler yardımıyla Kapıdağı yarımadasının hem doğusundan hem de batısından getirildiğini belirtmiştir. Su getirmek için kullanılan künklerin beş feet (1,524 m) uzunluğunda ve iki buçuk feet (0,762 m) çapında olduğunu ve bu künklerin yerli halk tarafından 1900'lerde farklı amaçlarla kullanıldığını aktarmaktadır⁷⁹.

Rustafjaell Hytos limanı yakınlarında iki tane kulenin olduğunu belirtmektedir. Bu kulelerin Yunan dönemi yapısı olduğunu aktarmaktadır. Bu kulelerin “Balkız kuleler” diye adlandırıldığından bahsetmiştir. Kulelerin yükseklikleri yaklaşık yirmi feet (6,096 m) ve birbirlerine uzaklıkları doksan yard (82,296 m) olduğunu yazmıştır⁸⁰. Rustafjaell bu kulelerden batıda olanının ise fotoğrafını vermiştir (Fotoğraf 4.3.).

⁷⁹ Rustafjaell, 184.

⁸⁰ Rustafjaell, 185.

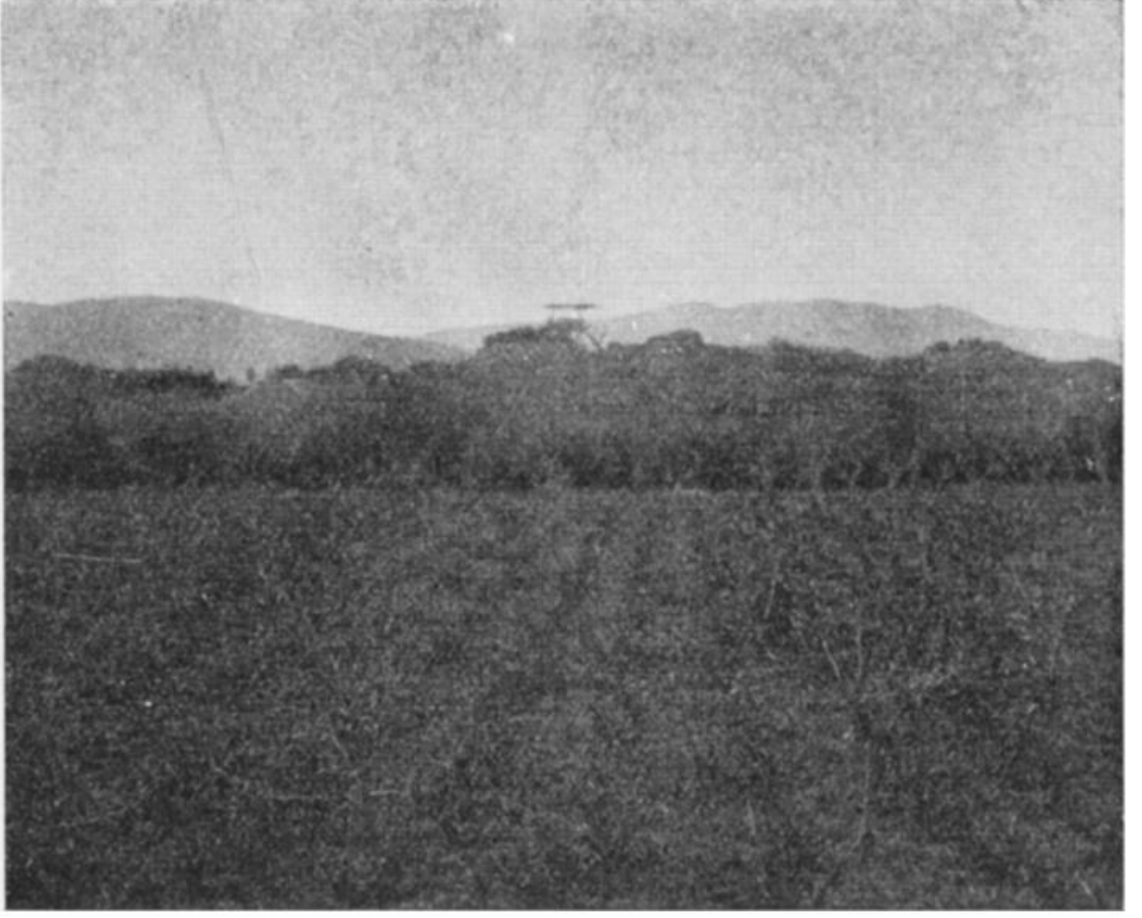
Fotoğraf 4.3. R. Rustafjaell'in Kyzikos Kenti Kulelerinden Batı Kısımındaki Kule.

Rustafjaell Kyzikos kenti kalıntıları içerisinde en büyüğünün Hadrian tapınağı kalıntısı olduğunu Theodér Reinach kaynaklı olarak belirtir. Bu tapınağın 1900'lerde birkaç akrelik (1 akre 4046 m²) bir alan kapladığını bildirmektedir. Tapınağın üst kısmında çevreyi gözlemlemek için derme çatma bir bekçi kulübesi olduğundan bahsetmiştir⁸¹. Tapınağın üzerinin çalı ile kaplı olduğuna değinir. Tapınağın temellerinde tonozların olduğunu ve bunların iyi korunduğunu yazar. Tonozlardan birisinin 50 feet (15,24 m) uzunluğa kadar izlenebildiğini belirtir. Yerde sütün parçaları olduğunu ve bunların çapının 6 feet (1,829 m) olduğunu aktarmıştır⁸².

Rustafjaell ayrıca tapınağa ait olduğunu belirttiği bir fotoğraf da yayımlamıştır (Fotoğraf 4.4).

⁸¹ Rustafjaell, 186.

⁸² Rustafjaell, 186.

Fotoğraf 4.4. R. Rustafjaell'in Hadrian Tapınağı Fotoğrafı

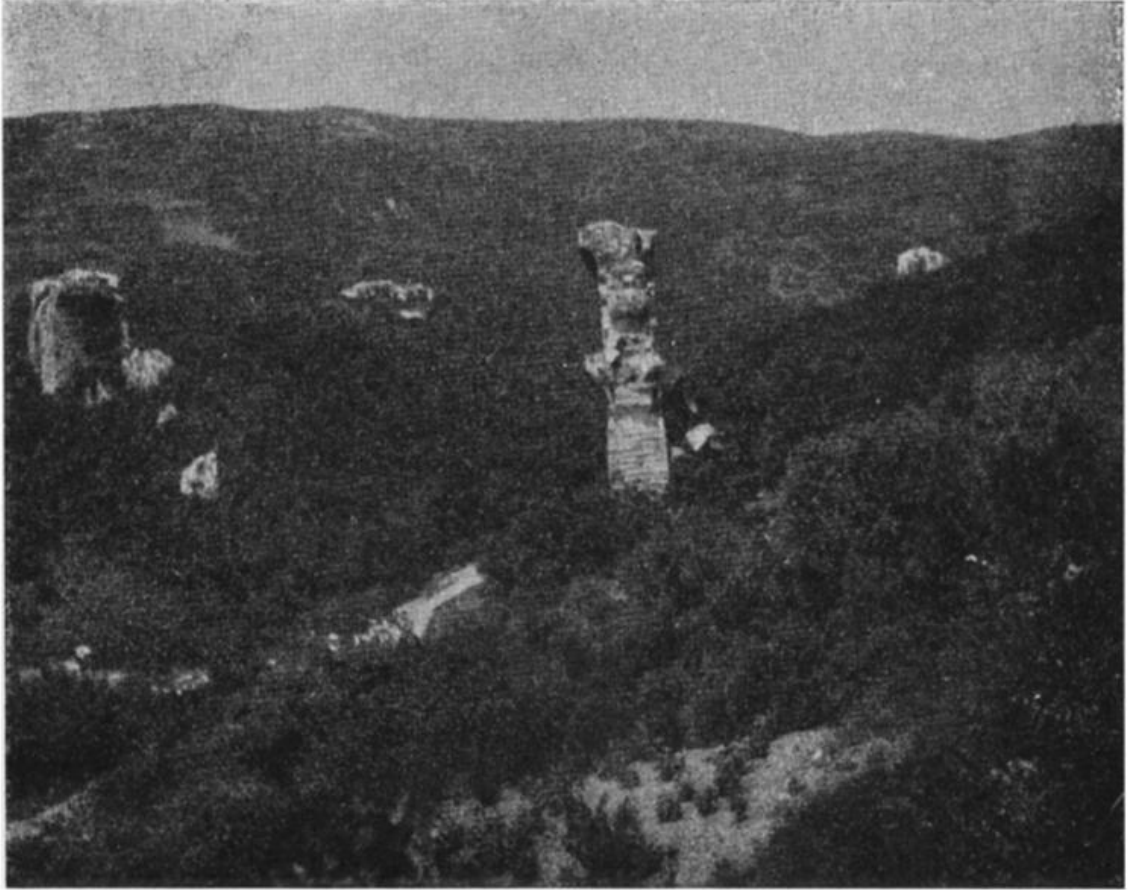
Rustafjaell tapınağın yanında düz açık bir alan bulunduğunu ve buranın şehrin agorası olması gerektiğini belirtir. Bu alanın uzunluğunu 400 feet (121,92 m) genişliğini 100 feet (30,48 m) olarak verir⁸³.

Rustafjaell ayrıca kentde ki amfiteatrdan da bahseder. Lokalizyonunu yaparken şehrin kuzeydoğu sur duvarının dışında, bir vadinin iki yamacına kurulmuş elips şeklindeki yapıda devşirme malzeme kullanıldığını belirtmiştir. Amfiteatrın ortasından bir çayın geçtiğini aktarmıştır. Amfiteatrın uzun kısmı 150 yard (137,16 m)

⁸³ Rustafjaell, 187.

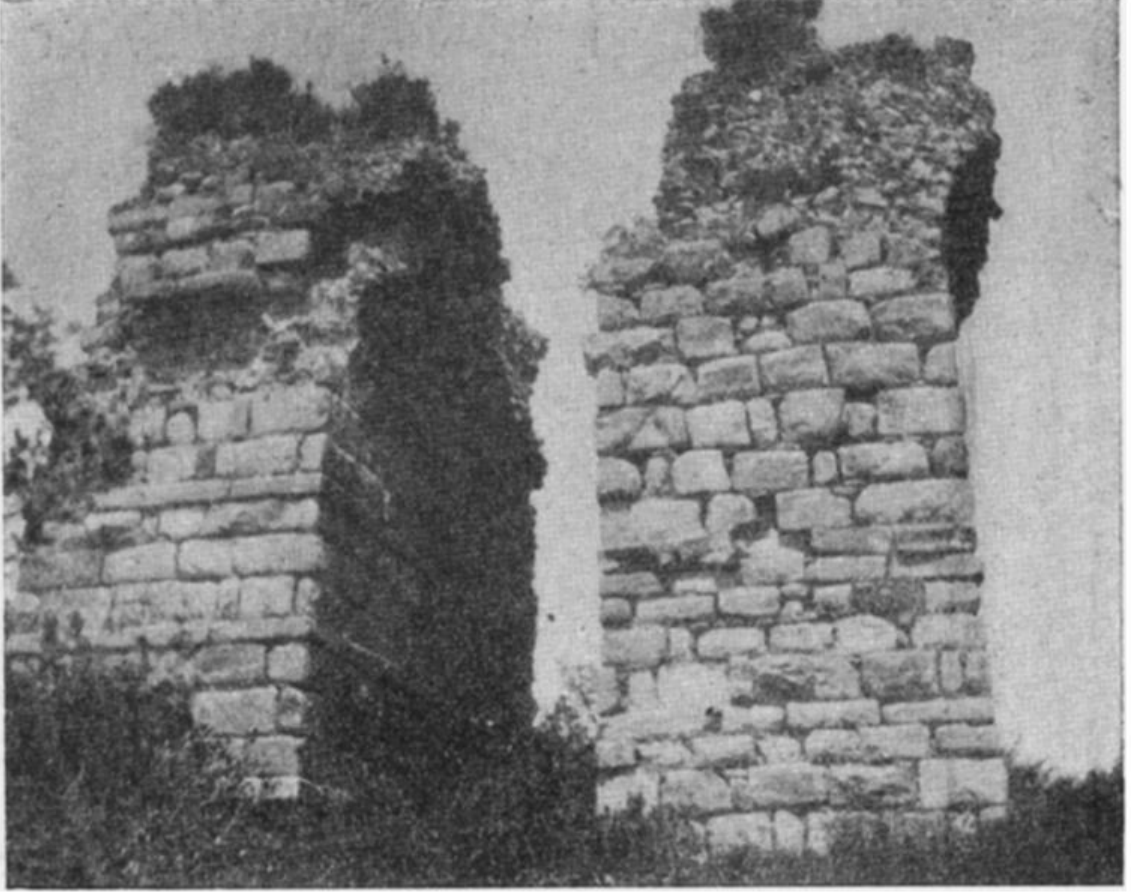
civarındadır. Altı yedi tane tonoz ayağı ayakta kalmıştır. Ayrıca yapıda birçok sütun, mermer blok bulunduğundan bahseder⁸⁴.

Amfiteatrın temsili deniz savaşları için kullanıldığına değinir. Amfiteatrın ortasından geçen çayın bu amaç için kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca amfiteatrın temsili deniz savaşları dışında başka amaçlarla kullanıldığında, amfiteatrın yukarıdaki bir bent bu suyun yardımıyla yönünün değiştirildiğinden bahseder. Rustafjaell amfiteatrın iki fotoğrafını yayınlamıştır (Fotoğraf 4.5. ve 4.6.).

Fotoğraf 4.5.R. Rustafjaell'in Amfiteatr Fotoğrafı Kuzey-Batı Doğrultusunda

⁸⁴ Rustafjaell, 187.

Fotoğraf 4.6. R. Rustafjaell'in Amfiteatr Fotoğrafi

Rustafjaell Kyzikos tiyatrosuna da değinir. Tiyatronun Yunan yapısı olduğunu, çapının 100 yard (91,44 m), yüksekliğinin 50 feet (15,24 m) olduğuna belirtir⁸⁵.

Rustafjaell Panormos limanın yakınlarında bulunan bir yapıyı, merkezi özelliği nedeniyle pritanium olarak tanımlar⁸⁶. Ayrıca Panormos limanın batısına doğru bir Yunan tapınağından bahseder. Bu tapınak 100 yard (91,44 m) uzunluğa, 60 yard (54,864 m) genişliğe sahiptir⁸⁷.

Rustafjaell'in Kyzikos kenti gezisi ve araştırmalarının sonunda, şehirde çok sayıda mermer heykel parçası, mimari kalıntı bulunduğundan bahsetmiştir.

⁸⁵ Rustafjaell, 188.

⁸⁶ Rustafjaell, 188.

⁸⁷ Rustafjaell, 188.

4.2. FREDERICK WILLIAM HASLUCK

Frederick William Hasluck 1878-1920 yılları arasında yaşamış İngiliz şarkiyatçıdır, Hasluck özellikle Anadolu topraklarında Güney Marmara, Ege Bölgesi, Antalya ve Konya'ya seyahatler gerçekleştirmiştir. Seyahatlerinde arkeolojik ilgileri ön plandadır; ancak asıl araştırma alanını Osmanlıdaki farklı dinsel gruplar ve Bektaşilik oluşturmıştır. Bektaşilik üzerine çalışmalarından “Geographical Distribution of the Bektashi”, “Ambiguous sanctuaries and Bektashi propaganda” adlı çalışmaları yayımlanmıştır. W. F. Hasluck öldükten sonra Eşi Margaret M. Hasluck tarafından “Christianity and Islam under the Sultans” adlı eseri 1926'da yayımlandı. W. F. Hasluck'un din ve folklor üzerine farklı çalışmaları da olmuştur. W. F. Hasluck'un arkeolojik incelemelerini içeren birçok makalesi bulunmaktadır.

Frederick William Hasluck ayrıca Yunanistan'da gerek Hristiyan temalı gerekse arkeolojik içerikli çalışmalarda yapmıştır. İngiltere'nin Yunanistan Büyükelçiliğinin istihbarat bölümünde doğu dilleri uzmanı olarak da çalışmıştır.

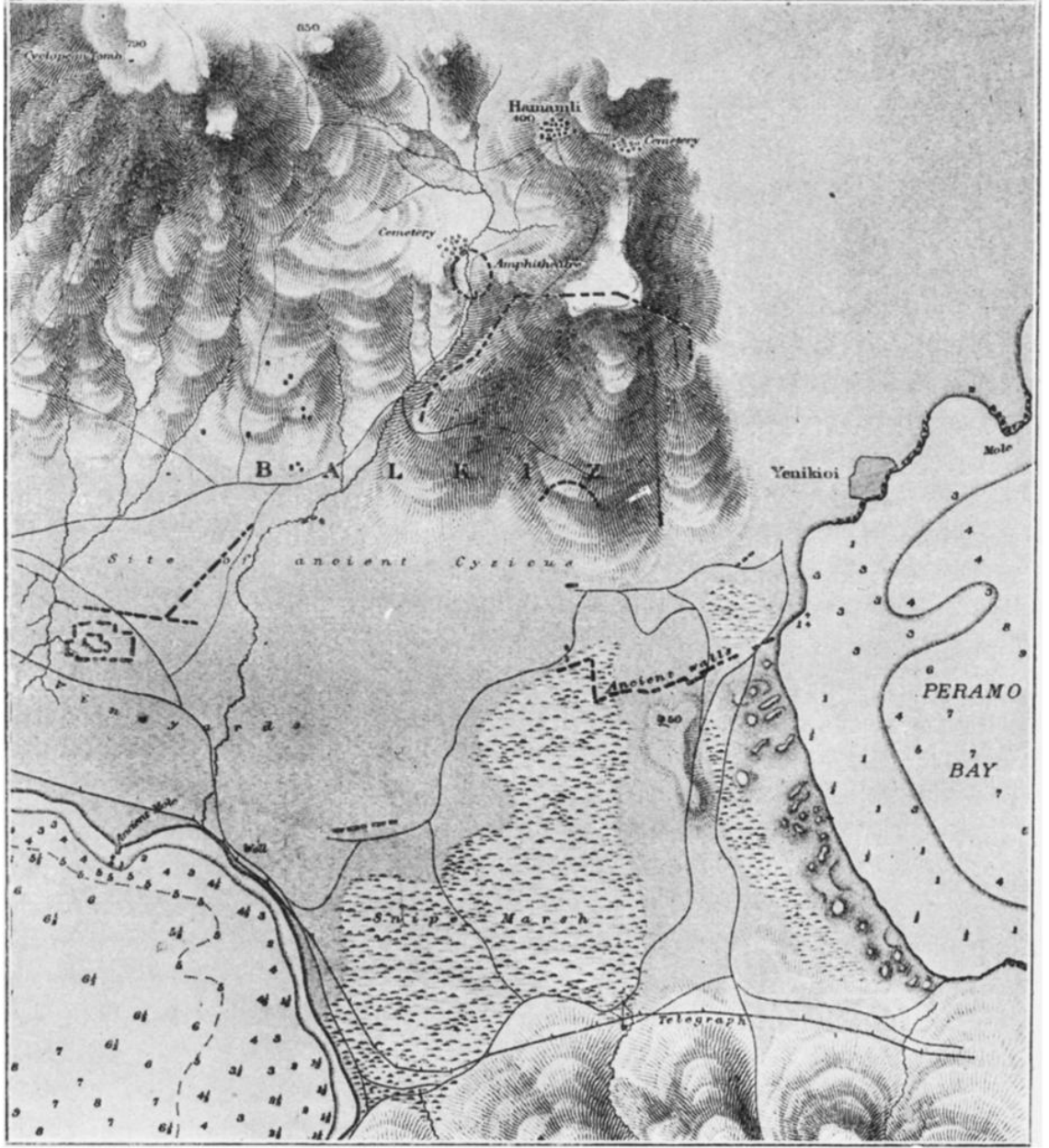
Frederick William Hasluck Kyzikos kenti gezileri 1902 tarihine dayanır 1902 yılında A. E. Henderson ile birlikte British School adına bölgeye gelmiştir. 1902 yılından sonra British School'dan ayrılır ve 1903 tarihinden sonra ise araştırmalarına ve bu bölgede ki gezilerine ağırlık verir.

Kyzikos kenti hakkında birçok makale yayımlamıştır. Hasluck'un Kyzikos kenti hakkındaki gezi ve araştırmalarını içeren “Cyzicus” adlı bir de kitabı vardır. Kitap sadece Kyzikos üzerine değildir. Kitapta Güney Marmara'nın belirli bir kısmı incelenmiştir.

Hasluck'un “Cyzicus” adlı kitabı Hasluck'tan önce bölgeye gelen 19.yüzyıl seyyahlarının yazdıkları eserlere benzemektedir. Bu benzerliğin oluşmasında, takip edilen coğrafya, etnik ve dini bilgilendirme ve gittiği yerleri anlatım tarzı etkili olmuştur.

Hasluck Kyzikos'a ilk geliş yılı olan 1902 de A. E. Henderson ile birlikte şehri dolaşmıştır. Kyzikos kenti hakkındaki ilk bilgiler Kyzikos kentinin topografyası ile ilgilidir. 1902-1903 sezonundaki gezilerini 1904 yılında “On the Topography of

Cyzicus” adlı makalelerinde yayımlamışlardır. Ayrıca bu makalede orijinali İngiliz deniz kuvvetlerine ait bir haritayı kullanmışlardır (Harita 4.2.)

Harita 4.2. Admiralty Chart'tan Kapıdağı Yarımadası Berzah Kısmı

Hasluck ve Henderson bu gezilerini anlatırken öncelikli olarak sur duvarlarından başlamışlardır. Surların doğu körfezinden batı körfezine kadar uzandığını, sur

duvarlarının yerli granit taştan yapıldığını belirtir. Sur duvarlarında görülen farklı yapı özelliklerinin sur duvarlarının farklı dönemlerde yapıldığını ortaya koyduğunu bildirir⁸⁸.

Bulunan yapıların var olan yapım özelliklerinden yola çıkarak tasnif yapmıştır. Bu tasniflerini beş başlık altında toplamış, tasniflerinde ilkini kireçli harç veya küçük taşlarla doldurulmuş, düzensiz bir birleşmeyle oluşmuş köşeli granit taşlardan yapılmış olanlar oluşturur. Birinci tasnife örnek yapı olarak da döneminde Carabella tarafından da kazılan güney-doğu kulesini göstermiştir. İkinci tasnifi genelde duvarların içi tutucu dolgu olan, koyu granitten dikdörtgen şekilli taşlar kullanılmıştır. Buna örnek olarak Demir kapı ile Panormos limanının arasında kalan duvar gösterilmiştir. Üçüncü olarak değişik granit kaplamaların çok uzun olanlarından bahsetmişlerdir. Bu granit kaplamaların uzunluğunun 2,20 m bulunduğunu belirtmişlerdir⁸⁹. Bu duruma örnek olarak altıgen kuleleri göstermişlerdir; ama altıgen kulelerin üst kısımlarının kırmızı harç ve moloz taştan yapıldığını aktarmışlardır. Bunun sebebini ise dönemsel fark olarak belirtmişlerdir. Hasluck altıgen kulenin bir resmini de yayımlamıştır (Fotoğraf 4.7.). Dördüncü tasnif büyük, düzensiz, beyaz granit yüzeyli ve bağlantı noktaları beyaz harçla doldurulmuş, üst kısımları kaba bir şekilde sıvanmış duvarlar oluşturur. Bu özelliklere sahip olan yapının Erdek yolu üzerinde devam eden duvar olduğunu belirtmiştir. Beşinci tasnif denizden Demir kapıya uzanan destek kulelerinde ve duvarda küçük, şekli bozuk olan moloz taşların kullanıldığı duvarlar alınmıştır⁹⁰. Bu yapının sonradan yapılma ihtimali olduğunu belirtmişlerdir.

⁸⁸ Frederick William Hasluck, A. E. Henderson, On the Topography of Cyzicus, *The Journal of Hellenic Studies*, Cilt: 24, 1904, s. 135.

⁸⁹ Hasluck, Henderson, 137.

⁹⁰ Hasluck, Henderson, 137.

Fotoğraf 4.7. F. W. Hasluck'un Altıgen Kule Fotoğrafı

Kentin ilk olarak güneybatı sur kısımları anlatılmıştır. A. E. Henderson tarafından bu kısımdaki bazı yapıların özellikleri aktarılmıştır. Hasluck ve Henderson tarafında altıgen kuleler, Hadrian agorası, Hadrian tapınağı, amfiteatr ve tiyatro anlatılıyor. Limanlardan bahsediliyor. Bu gezi de dikkati çeken nokta yaptıkları tasniflere göre yapılara yaklaşımları ve zaman zaman bu tasniflerle uyum arayışlarıdır. Hasluck sonraki araştırmalarını tek başına yapmış, çalışmalarını ise makale, kitap olarak yayımlamıştır.

Hasluck daha sonra tek başına yayımladığı “Cyzicus” adlı kitabında Kyzikos kentinin yapılarını belirli bir sistem içerisinde vermiştir. Kitabında ilk önce şehrin surlarından ve kapılarından bahsetmiştir. Detaylı olarak Hadrian tapınağını anlatmıştır. Hadrian tapınağını aktarırken, tapınak üzerine çalışmalardan özellikle bahsetmiştir. Tapınak yapısının varlığının podium sayesinde anlaşıldığını aktarmaktadır. Tapınağın yığma bir tepe görüntüsünde olduğundan bahseder. Genel bir alan ölçüsü vermiştir. Tapınak yığıntısının 180 m uzunluğunda 120 m genişliğinde olduğunu belirtir. Bu

yığıntının yüksekliğinin 4-6 m arasında olduğunu belirtmiştir. Tapınağın üzerinin çalı ile kapandığını aktarmıştır. Tapınağın malzemesinin kireç ocaklarında kullanıldığı bildirir⁹¹. Tapınağın planı üzerine çalışmıştır. Bu çalışmalarında özellikle Anconalı Cyriacus ve T. Reinach'tan yararlanmıştır. Sonuç olarak sikkelerde ki tapınak betimlerini daha yararlı bulmuş ve tapınağın oktastyle olduğuna karar vermiştir⁹².

Tapınağın bitişiğinde ki agoranın 100 m genişliğe 450 m uzunluğa sahip dikdörtgen bir yapı olduğunu belirtir⁹³.

Hasluck, amfiteatrın akropolisin alt kısmında yer alan vadide yer aldığını, içinden bir çay geçtiğini ve bu durumun Pergamon'da ki ile benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Amfiteatrın içinden geçen çayın hem temsili deniz savaşlarının yapılmasına olanak sağladığını hem de amfiteatrı temizlediğini bildirmiştir. Yapının oval bir yapı olduğundan bahsetmiştir. Tarihlendirilmesi konusunda ise en erken Geç Antoninler dönemini vermektedir.

Hasluck kısaca şehirdeki mezarlıklara da değinir. Kentte gördüklerini kendinden önceki gezginlerin yazdıklarıyla kıyaslar.

⁹¹ Frederick William Hasluck, *Cyzicus*, Chambridge University Press, Chambridge 1910, s. 10.

⁹² Hasluck, 12.

⁹³ Hasluck, 14.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

5.1. GÜNÜMÜZ ARAŞTIRMALARI İLE SEYYAHLARIN ÇALIŞMALARI ÜZERİNE KISA BİR BAKIŞ

18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Mysia bölgesinin önemli kentlerinde biri olan Kyzikos'a gelen İngiliz gezginlerin yaptıkları çalışmalar ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Seyyahların kentle ilgili yaptıkları çalışmaları incelediğimizde, genelde aynı yapılardan bahsettikleri görülür

Seyyahlar genel olarak bu gezi notlarında şehrin surları, altıgen kuleler, limanlar, Hadrian Tapınağı, amfiteatr, tiyatro, agoralar vb. yapıları anlatmışlardır. Ayrıca bu yapıların lokalizasyonunu yapmış ve kentin haritasını çıkarmışlardır (Harita 2.2., Harita 4.1.). Bu tür çalışmalar günümüz bölge üzerinde çalışanlar tarafından da devam ettirilmektedir (Harita 5.1.)

Seyyahların geldikleri dönemler göz önüne alındığında, kent yapılarını anlatırken, aynı kalıntıdan dahi bahsedilse; ölçüm sonuçlarının farklı olduğu dikkati çekmektedir. Bu farkın oluşmasında büyük olasılıkla seyyahların aynı ölçü birimini kullanmamaları, o gün var olan ölçüm sistemlerinin günümüze göre standartlaşmasını tam olarak sağlamamış olması önemli etkenlerdir.

Bazı seyyahlar örneğin Pococke ve Turner kenti anlatırken özellikle Hytos Limanı yakınında ki altıgen kuleleri sekizgen, olarak aktarmışlardır. Oysa günümüz incelemelerinde bu kulenin altıgen olduğu tespit edilmiştir⁹⁴.

Yine Hadrian Tapınağı ile ilgili yapılan değerlendirmelerde yıkıntıların toplam uzunluğunu yaklaşık olarak 180 m, genişliğini 120 m vermektedirler. Grey ise 182,8 uzunluğunda 91,4 m genişliğinde vermiştir. Yapılan kazı çalışmalarında güney uzun

⁹⁴ Koçhan, 63. Çizim. 9,10.

tarafın krepisin en alt basamağından yapılan ölçümlerde uzunluğunun 116,23 m olduğu tespit edilmiştir⁹⁵. Tapınakta ki çalışmalar devam etmektedir.

Seyyahların Amfiteatr ile ilgili yaptıkları çalışmalarda Rustafjaell uzun kısmının 137 m olduğu belirtilirken, Turner bu ölçümü 91,5 m olarak verir. Günümüzde yapılan ölçümlerde amfiteatr'ın yaklaşık olarak 155x180 m ölçülerinde olduğu tespit edilmiştir⁹⁶. Amfiteatrın işlevselliği açısından dövüşlerin yapıldığı belirtilmiştir⁹⁷. Amfiteatr su balesi ve deniz savaşlarının yapıldığı aktarılmıştır⁹⁸.

Yine seyyahlar kentin önemli yapılarından biri olan tiyatronun çapını yaklaşık 92 m yüksekliğini 15 m verirken, geç dönem çalışmalarında çapının 145 m, yüksekliğinin 20 m, orkestra çapının 55 m olduğu ortaya konmuştur⁹⁹.

Sonuç olarak Kyzikos antik kentine gelen seyyahlar kent ve kentteki yapılar hakkında bilgi verirken, ayrıntıda sıkıntı yaşadıkları dikkati çekmektedir. Geldikleri dönemin şartları dikkate alındığında bu durum normal karşılanmalıdır. Bütün bu verilerde günümüzde çalışmalar yapılırken, özellikle seyyahların ayrıntı ve ölçüm konularında verdikleri bilgilere fazla güvenilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

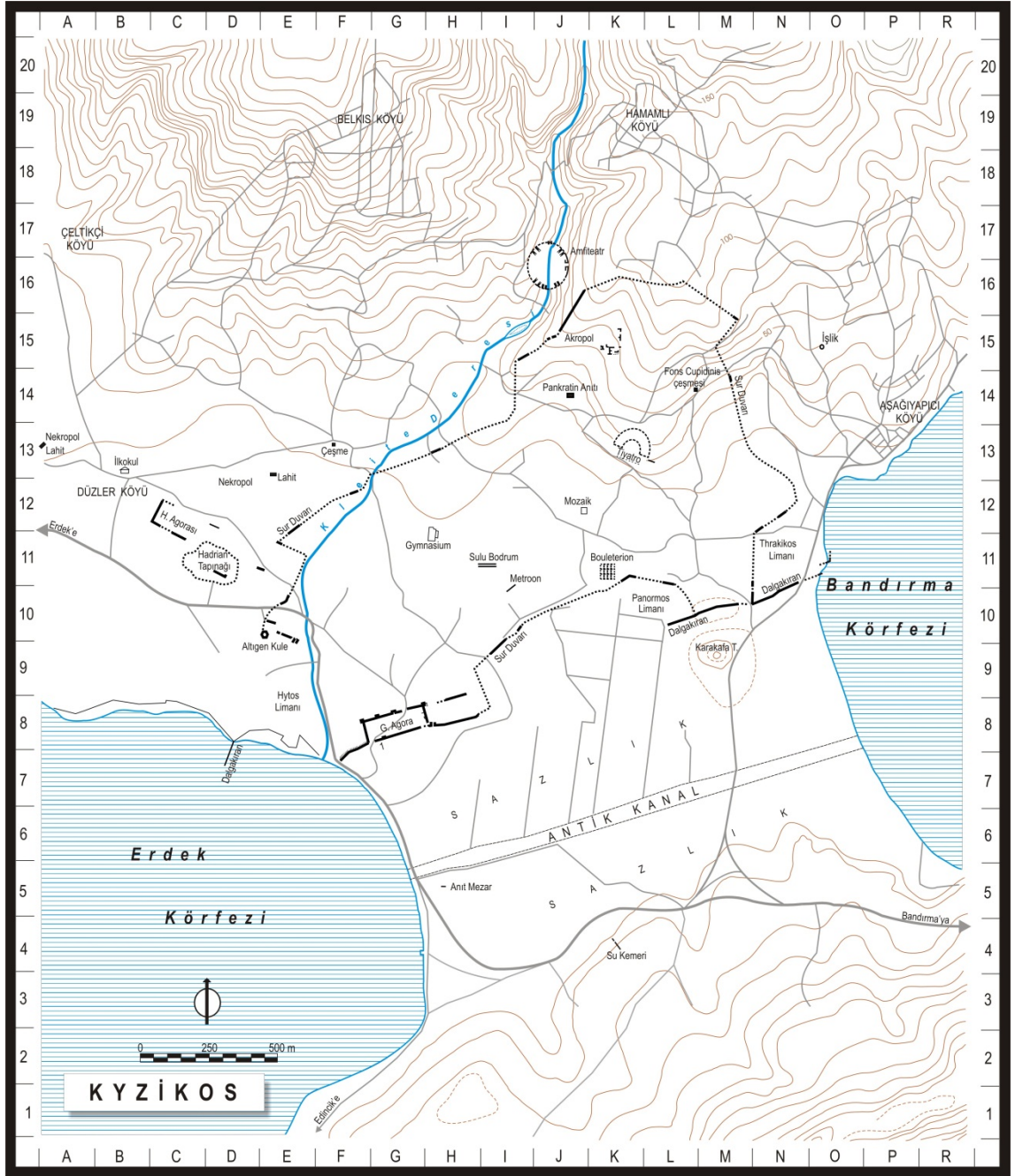
⁹⁵ Nurettin Koçhan, Korkmaz Meral, “Kyzikos 2010”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1, 2012, s. 259. Çizim. 1,2.

⁹⁶ Nurettin Koçhan, “Yüzey Araştırmaları” 17. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: II, 1996, s. 315. Çizim. 2; Koçhan,83. Çizim 13.

⁹⁷ Korkmaz Meral, “Kyzikos Amphitheatr’ı Işığında Amphitheatr’larda Düzenlenen Oyunlar”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı: 94, s. 16.

⁹⁸ Wolfgang Radt, “Kyzikos Amfitiyatrosu ve Roma İmparatorluğundaki Diğer Amfitiyatrolar”, *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma, 1998, s. 16.

⁹⁹ Koçhan, 91. Çizim 14, Resim 33.

Harita 5.1. Kyzikos Kenti Haritası (Nurettin Koçhan)

SONUÇ

Bu çalışmamızda Kyzikos kentini 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar ziyaret eden seyyahların izlenimleri aktarılmaya çalışıldı. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda ki İngiliz seyyahların verdikleri bilgilerin zamanla daha sistemleştğini ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bilimsel bir hal almaya başladığı görülmektedir. Bu süreç içinde bölgeye gelen seyyahların yaptıkları çalışmalar incelendiğinde Kyzikos antik kenti kalıntılarının büyük bir kısmının 18. yüzyıl itibarıyla tahrip olduğu anlaşıldı. Kyzikos antik kentinde meydana gelen gerek doğal felaketler gerekse insan faktörünün yaptığı yıkımlar bunda büyük rol oynamıştır. Bu nedenle bu tahribatlar olmadan kenti gezen ve yapılar hakkında bilgi veren seyyahların çalışmaları her zaman önem kazanmıştır.

Bizde bu noktadan hareketle yaptığımız çalışmayla Kyzikos antik kentiyle ilgili bu çalışmaların eksikliğini gidermeye, bizden sonra çalışacak bilim insanlarına az da olsa ışık tutmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Brassey, A., *Sunshine and Storm in the East, or Cruises to Cyprus and Constantinople*, Longmans, Green, and Co, London 1880.
- Cürebal, İ., Kızılçaoğlu A., Soykan A., “Belkıs Tombolosunun Jeomorfolojik ve Uygulamalı Jeomorfolojik Özellikleri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), (Ocak 1998), 1-21.
- Çadircı, M., “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürür ve Pasaport Nizamnameleri”, *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 15(19), 1993, 169-181.
- Ertin, G., “Kapıdağ Yarımadasının Coğrafi Etüdü”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 29, 1994, 283-313.
- Ertüzün, R. M., *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar, Tarih ve Arkeoloji Üzerine Araştırmalar*, Papirüs Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., İstanbul 1998.
- Farlane, C. M., *Turkey and Its Destiny*, Cilt: I, John Murray, London 1850.
- Google Earth, 6.1. 0. 5001
- Grey, W. F., Remark on the Navigation Between Tripoli, Malta, Naples, the Dardanelles, and Sea of Marmora, with the Anchorage off Therapia, and the Prevailing Winds Found There, *The Nautical Magazine*, Cilt: III, 1834, 577-584
- Gronovio, J., (Ed.), *Geographica Antiqua*, 1697.
- Hamilton, W. J., *Researches in Asia Minor, Pontus, and Armani; With Some Account of Their Antiquities and Geology*, Cilt: II, John Murray, London 1842.
- Hapçioğlu, N., “Kapıdağı Kıyılarında Jeomorfolojik Gözlemler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, 1977, 203-211.
- Hasluck, F.W., *Cyzicus*, Chambridge University Press, Chambridge 1910.
- Hasluck, F. W., Henderson, A. E., On the Topography of Cyzicus, *The Journal of Hellenic Studies*, Cilt: 24, 1904, 135-145.
- Herodotos, *Herodotos Tarihi*, (Çev. M. Ökmen), Birinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- Osmanlı Eserlerinin Yurdişına Çıkarışması İle İlgili Yasa, Erişim Tarihi: 10.10.2012, <http://www.muzelerhaftası.gov.tr>

- Karaduman, H., “Belgelerle ilk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi (10 Belge İle Birlikte), *Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XXV (29), 2004, 74-88.
- Koçhan, N., *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, Renkvizyon Ofset Form Mabacılık, Bursa 2011.
- Koçhan, N., “Yüzey Araştırmaları” 17. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: II, Ankara 1996, 315-319.
- Koçhan, N., Meral K., “Kyzikos 2010”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1, 2012, 259-270.
- Leahy, E., Memoranda of a Visit to the Site of The Ruins of Ancient City of Sizicus in Asiatic Turkey, *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, 2 (6), 1857-1858, 376-378.
- Meral, K., “Kyzikos Amphitheatr’ı Işığında Amphitheatr’larda Düzenlenen Oyunlar”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı: 94, 2000, 13-19.
- Önalp, E., “Perulu Bir Gezginin Gözüyle 1862 Yılında İstanbul”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11, 2000, 875-884.
- Pococke, R., *A Description of the East and Some other Countries*, Vol. II, Cilt: 2, 1745.
- Radt, W., “Kyzikos Amfitiyatrosu ve Roma İmparatorluğundaki Diğer Amfitiyatrolar”, *I. Kyzikos Paneli*, Bandırma, 1998, 16-25.
- Rustafjaell, R. D., Cyzicus, *The Journal of Hellenic Studies*, Cilt: 32, 1902, 174-189.
- Said, E. W., *Orientalism*, Vintage Books Edition, London 1979.
- Sezer, H., “Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33), 2003, 105-124.
- Strabon, *Coğrafya: Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.
- Şahin, G., “Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26 (42), 2007, 101-125.
- Turner, W., *Journal of a Tour in the Levant*, John Murray, London 1820.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (10. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
Üçel-Aybet, G., *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*
(1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ahmet TERCANLIOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZURUM 25.12.1978
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	